

IMPLEMENTÁCIA
MARXISTICKO-LENINSKEJ IDEOLÓGIE
VO SFÉRE VZDELÁVANIA NA SLOVENSKU
V KONTEXTE POLITICKÉHO VÝVOJA
V ROKOCH 1948 – 1953

**IMPLEMENTÁCIA
MARXISTICKO-LENINSKEJ IDEOLÓGIE
VO SFÉRE VZDELÁVANIA NA SLOVENSKU
V KONTEXTE POLITICKÉHO VÝVOJA
V ROKOCH 1948 – 1953**

Milan Olejník

Prešov 2018

Milan Olejník:

**Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania
na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953**

Recenzenti: prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.
 Mgr. Henrich Hrehor, PhD.

Fotografia na obálke: *Skladanie pionierskeho sľubu na Slavíne v Bratislave*

Fotografie na obálke a v texte: *Dobová periodická tlač.*

*Publikačný výstup je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA MŠVV a SAV
č. 2/0023/12.*

Pre Centrum spoločenských a psychologických vied, Spoločenskovedný
ústav SAV Košice vydalo vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, s. r. o.,
Javorinská 26, 08 01 Prešov (www.universum-eu.sk)

Prešov 2018

ISBN 978-80-89946-06-8

OBSAH

ÚVOD	7
I. POLITICKÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU PO NASTOLENÍ MOCENSKÉHO MONOPOLU KOMUNISTICKOU STRANOU.....	8
II. TRANSFORMÁCIA ŠKOLSTVA V SÚLADE S IDEOLÓGIOU MARXIZMU-LENINIZMU	27
ZÁVER	70
SUMMARY	72
PRAMENE A LITERATÚRA	73

ÚVOD

Uzурpovanie moci Komunistickou stranou v Československu vo februári 1948 malo za následok zásadne zmeny vo všetkých oblastiach života v štáte. Politická pluralita medzivojnovej Československej republiky (ČSR) bola nahradená totalitou, ktorú charakterizovalo úplne podriadenie obyvateľstva komunistickej strane. Jednou z hlavných oblastí ktorej venovali predstavitelia komunistického režimu pozornosť, bola sféra vzdelávania. V procese prestavby spoločnosti, realizovanom v súlade s marxisticko-leninskej ideológie, mala škola nezastupiteľné miesto. Konzekventne, pedagógovia pôsobiaci na všetkých stupňoch škôl boli vystavení bezprecedentnému tlaku prispôbiť sa požiadavkám komunistického režimu.

Cieľom monografie je v základných rysoch podať náčrt transformácie politickej situácie v ČSR v rokoch 1948 – 1953 a analyzovať obsah a formu vzdelávacieho procesu, vrátane postavenia pedagógov. Práca čerpá z dokumentov deponovaných v archívoch Slovenskej republiky. Relevantným zdrojom informácií sú komentáre súdobej tlače, ktoré podávajú obraz o politickom dianí a charaktere komunistického režimu. Významným zdrojom poznania situácie v sledovanom období sú tiež publikované práce z obdobia komunistického režimu, a po roku 1989, analyzujúce vývoj vzdelávacieho procesu.

I. POLITICKÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU PO NASTOLENÍ MOCENSKÉHO MONOPOLU KOMUNISTICKOU STRANOU

Zámer komunistické strany¹ uchvátiť politickú moc v Československej republike (ČSR) slávil úspech vo februári 1948. Odstránenie demokratického zriadenia bolo výsledkom politického vývoja rokov 1945 – 1948, v priebehu ktorého sa občianske politické strany stali terčom rastúceho útoku zo strany komunistov. Už v obnovennej republike bol tandem KSČ/KSS, vis-a-vis občianskym politickým subjektom, vo výraznej výhode v dôsledku etablovania Národného frontu, ako zastrešujúceho orgánu, jedine v rámci ktorého mohli politické strany a spoločenské organizácie pôsobiť na politickej scéne. Podľa Markéty Deváté a Doubravky Olšákové „*Systém Národní fronty (NF) vylučoval jakoukoli legální opozici – každý nový politický subjekt by musel být NF schválen a jeho politický program být v souladu s programem NF, tedy s programem vlády... Národní fronta představovala strategii komunistické strany pro brzké dosažení jejich konečných cílu.*“²

Až do volieb v roku 1946 na Slovensku jako jedině politické subjekty mohli participovať na politickom diani Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS). Vo voľbách do Ústavodarného zhromaždenia v roku 1946 získala DS prekvapujúco 62 % hlasov a teda výrazne víťazstvo nad Komunistickou stranou Slovenska, ktorú volilo 30,37 % voličov. Popularita Demokratickej strany podnietila útoky komunistov a viedla k postupnej erózii politického a spoločenského postavenia DS. V celoštátnom meradle komunisti, ktorí ovládali ministerstvo vnútra, rozpúťali kampaň zastrašovania predstaviteľov občianskych strán. Represie, iniciované bezpečnostnými orgánmi voči vedeniu Demokratickej strany v roku 1947, vyústili do paralýzy aktivít DS a straty možnosti ovplyvňovať politický vývoj na Slovensku.

-
- 1 Komunistická strana v ČSR bola organizačne rozdelená na Komunistickú stranu Československa (KSČ) a Komunistickú stranu Slovenska (KSS). KSS však bola subordinovaná KSČ a v podstate tvorila len výkonný orgán v rámci celoštátnej organizácie.
 - 2 DEVÁTÁ, Markéta a OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Prosadzování komunistického programu v rámci Národní fronty v letech 1945 – 1959. In KOSTLÁN, Antonín (Ed.). *Vědní koncepce KSŠ a její institucionalizace po roce 1948 Ideologizace vědy a školství, 1945 – 1960*. Práce z dějin vědy (Studies in the history of sciences and humanities), svazek 23. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 10.

Radikálny zlom v politickej situácii nastal po demisii ministrov občianskych strán, ktorú podali 20. februára 1948, v snahe zastaviť zjavné porušovanie zákona komunistickou stranou. KSCĽ využila demisiu nekomunistických ministrov na uchvátenie moci v štáte. Na Slovensku predsedníctvo Ústredného výboru (ÚV) KSS reagovalo okamžite – 21. februára 1948 rozhodlo, „že predstavitelia Demokratickej strany sa postupom vo vláde sami pozbavili práva byť členmi slovenského vládneho orgánu – Zboru povereníkov... Demisiu ministrov za DS komunisti kvalifikovali ako demisiu aj v Zbore povereníkov.“³ Podľa vlastného vyjadrenia, predseda Zboru povereníkov (ZP) Gustáv Husák, nominant KSS, vylúčil zo ZP predstaviteľov Demokratickej strany. G. Husák priznal je jeho konanie nebolo v súlade so zákonom: „Zákony a ústavu som v tomto prípade nemohol aplikovať, volil so teda politické riešenie. Keď s ním odmietli súhlasiť, musel som ich odvolať“.⁴

Predstavitelia Demokratickej strany protestovali proti zjavne protizákonnému postupu komunistov v Slovenskej národnej rade (SNR), avšak stranické vedenie bolo úplne bezmocné a KSS protesty ignorovala. Prezident Edvard Beneš síce sľúbil predstaviteľom DS počas ich návštevy 24. februára 1948, že demisiu ministrov neprijme, ale už nasledujúci deň na žiadosť K. Gottwalda demisiu potvrdil a menoval nových ministrov podľa zoznamu ktorý mu predložil K. Gottwald. Rovnako beznádejná bola situácia nekomunistických politických strán v Čechách.

Niekoľko dní po februárových udalostiach sa organizačné štruktúry Demokratickej strany stali terčom tzv. akčných výborov. V atmosfére beznádeje a strachu DS prestala fungovať ako kohézny politický subjekt a značná časť členstva hľadala východisko vo vstupe do Komunistickej strany Slovenska. *Pravda*, oficiálny tlačový orgán KSS, informovala o početných žiadostiach bývalých členov DS o vstup do komunistickej strany.⁵ Podľa denníka *Pravda* sa o vstup do KSS dokonca údajne uchádzali aj okresní tajomníci DS.⁶ KSS snahu svojich predošlých rivalov neodmietala, naopak, vítala ná-

3 PLEVZA, Viliam et al. *Prehľad dejín KSCĽ na Slovensku*. Bratislava : Pravda, 1971, s. 379.

4 PLEVZA, Viliam. *Vzotupy a pády Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava : TATRAPRESS, 1991, s. 58-59.

5 „Po včerajšej našej správe z východného Slovenska o prestupe celých organizácií bývalej DS do našej strany, prichádzajú nám ďalšie telefonické hlásenia, svedčiacie o tom, že na celom Slovensku je v prúde veľké masové vstupovanie členov bývalej DS do našej strany.“ In *Pravda*, 3. marec, 1948, č. 33, Členovia a funkcionári bývalej DS hromadne prestupujú do KSS, s. 1.

6 *Pravda*, 7. marec 1948, č. 56, Okresní tajomníci bývalej DS hlásia sa do KSS, s. 1.

hlu, i keď zjavne okolnosťami podmienenú zmenu politickej orientácie členov DS a zahájila náborovú kampaň, s cieľom zvýšiť početný stav KSS. Motívom tejto akcie bola, ako to vysvetľoval generálny tajomník KSČ Rudolf Slánský, likvidácia členskej základne DS: „*Zámer bol zrejmý: vziať demokratickým stranám ich prirodzenú členskú základňu*“.⁷ R. Slánský odmietol názor časti predstaviteľov komunistickej strany, že motívom masového prílevu bývalých členov DS do KSS bol oportunizmus: „*Títo súdruhovia nepochopili, že veľké politické udalosti otvorili oči miliónom ľudí a naučili ich ináč pozerať aj na komunistov aj na stranu, ku ktorej doteraz prináležali. Ved' aj oni mali radi Republiku a vo chvíli, keď poznali, že ide o ňu, o národ, o ich vlastný osud, museli sa rozhodnúť a skončiť so starým. A to nebolo vždy ľahké*“.⁸

Politický vývoj, ktorý nezvratne spel k zániku Demokratickej strany, mal za následok stiepenie v rámci DS. Časť predstaviteľov strany na čele Jánom Ševčíkom a Milanom Polákom založila Akčný výbor Demokratickej strany. Podľa historika Štefana Šutaja, „*Členmi tohto akčného výboru sa stali väčšinou ľudia, ktorí sa dostali do rozporu s vedením DS... a niektorí z nich spolupracovali s komunistami a štátnou bezpečnosťou*“.⁹ Definitívny rozkol v Demokratickej strane završilo založenie Strany slovenskej obrody, konštituovanej disidentmi z DS.

Významným nástrojom v procese uchopenia moci komunistami boli tzv. akčné výbory. Vrcholným orgánom sa stal Ústredný akčný výbor (UAV), založený 27. februára 1948.¹⁰ Podnet k zakladaniu akčných výborov dal generálny tajomník KSČ K. Gottwald. Akčné výbory mali umožniť aktívnu účasť „*demokraticky orientovaných pobytateľov republiky*“ na „*očistení*“ verejného života. Vznik a pôsobenie akčných výborov nebolo regulované žiadnymi zákonnými normami. Prvým ustanovením regulujúcim činnosť akčných výborov boli smernice vydané 8. marca Ústredným akčným výborom (ÚAV) Slovenského Národného Frontu. Vedenie UAV bolo úplne v rukách KSS – predsednícky post obsadil Viliam Široký a generálny tajomník KSS Štefan Bašťovanský bol menovaný podpredsedom.

V prvých týždňoch a mesiacoch po ovládnutí Slovenska komunistami akčné sa výbory stali primárnym aktérom represii proti predstaviteľom ob-

7 REINER, Hans – SAMSON, Ivo. *Dejiny Československa po roku 1945*. Bratislava : SAP, 1993, s. 31-32.

8 *Pravda*, 9. marec 1948, č. 57, Vedúci komunistickí funkcionári odpovedajú na otázku: Prečo ten veľký príliv do komunistickej strany?, s. 1.

9 ŠUTAJ, Štefan. *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 271.

10 PLEVZA, Viliam. *Prehľad dejín...*, s. 381.

čianskych strán a zamestnancom štátnych úradov, ktorí neboli členmi KSS.¹¹ Do področia komunistickej strany sa dostal Národný front.¹² Počas mimoriadnej schôdze Ústredného výboru Komunistickej strany Československa K. Gottwald navrhol, aby do pripravovaných volieb šiel Národný front s jednotnou kandidátkou. I keď to znamenalo úplnú likvidáciu politickej plurality, ÚV KSČ návrh K. Gottwalda jednomyselne schválil.¹³ Zásadným krokom v utváraní totalitného režimu bolo prijatie Ústavy československej republiky Ústavodarným národným zhromaždením 9. mája 1948.¹⁴ Ústava charakterizovala ČSR ako „ľudovodemokratický štát“, ktorý sa vďaka víťazstvu robotníckej triedy vydal na cestu výstavby socializmu.

V otázke politického programu, organizačnej štruktúry, voľby taktiky a stratégie nebol medzi KSČ a KSS rozdiel. V období 1945 – 1948 existencia dvoch pro forma samostatných politických subjektov vyhovovala cieľom komunistickej strany, keďže KSS bola členom SNF a Slovenskej národnej rady, ako samostatná organizácia, čo zvyšovalo vplyv komunistov. Odstránením opozície zanikla potreba dvoch zdánlivo samostatných komunistických strán. O utvorení jednotnej KSČ rozhodol na podnet K. Gottwalda Ústredný výbor KSČ 9. júna 1948.¹⁵ I keď KSS bola fakticky zredukovaná na

-
- 11 Podľa Š. Šutaja „*Od 22. februára 1948 do 1. marca 1948 bolo na návrh akčných výborov zatknutých 173 politicky nespohľadlivých osôb... Funkcií bolo v tomto období zbavených 334 osôb na ústredných úradoch v Bratislave.*“ ŠUTAJ, Štefan. *Občianske politické strany...*, s. 283.
 - 12 „*V únore 1948 skončila podoba Národní fronty jako lidovědemokratické koalice-politických stran a Národní fronta se stala organizovanou instirucí s nižšími orgány a aparátem. Její akční výbory, které prováděly čistku v celé společnosti, už v únore 1948 působily ve všech místech, v závodech i v úřadech. Národní fronta přestala určovat politickou linii státu, tu převzalo vedení Komunistické strany Československa.*“ KOCIAN, Jiří. 51. Politický systém v letech 1948 – 1989. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (Ed.). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. Díl : období – 1938 – 2004.* Brno : Nakladatelství Doplněk, 2005, s. 1226.
 - 13 *Pravda*, 11. apríl, 1948, č. 84. Ústredný výbor KSČ schválil návrh s. Gottwalda: Komunistická strana za jednotnú kandidátku, s. 1.
 - 14 Ústavní zákon č. 150/1948. Na základe dátumu prijatia bola Ústava československej republiky nazývaná tiež „Ústava 9. mája“.
 - 15 Účastníkom zasadnutia vysvetlil rozhodnutie unifikovať obe strany generálny tajomník KSS Štefan Baštovanský: „*Všetci sme po februárových udalostiach pochopili a vedeli, že po odstránení reakcie z vlády... bude jednotná strana. Pokladali sme to za samozrejmé. Autorita súdruha Gottwalda je na Slovensku veľká a nesporná. My sami sme chceli prísť s iniciatívou, aby došlo k zjednoteniu komunistickej strany.*“ PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska: Od prevratu 1948

subordinovaný orgán vykonávajúci inštrukcie KSCĽ, udržala si určitú mieru organizačnej samostatnosti.¹⁶

Definitívnou bodkou za obdobím „riadenej demokracie rokov“ 1945 – 1948 bolo rozhodnutie E. Beneša odstúpiť z funkcie prezidenta Československej republiky. V abdikáčnom liste, adresovanom predsedovi vlády K. Gottwaldovi, napísal: „*Pán predseda vlády, dňa 4. mája t. r. oznámil som Vám svoj definitívny úmysel rezignovať na prezidentskú funkciu. Prediskutovali sme vtedy toto moje rozhodnutie v súvislosti s problémami celkovej politickej situácie; oznámil som Vám tiež, že aj lekári mi doporúčajú, aby som vzal ohľad na svoj dnešný zdravotný stav.*“¹⁷ Vzhľadom na zachovanie fasády demokratického charakteru režimu, K. Gottwald naliehal na E. Beneša, aby zotrval na poste hlavy štátu. Prezident však odmietol.¹⁸

Dva dni po Benešovej abdikácii Ústredný výbor KSCĽ navrhol K. Gottwalda do funkcie prezidenta republiky. Ako sa stalo po februári 1948 zvykom, denník *Pravda* vzletnými slovami informoval o návrhu najvyššieho stranického orgánu a nadšenej reakcii prítomných na návrh: „*Účastníci zasadnutia uvítali toto naozaj dejinné rozhodnutie povstaním a dlhotrvajúcim potleskom za neustávajúceho volania „Nech žije s. Gottwald!!!“*“¹⁹

14. júna 1948 sa K. Gottwald stal prezidentom Československej republiky. Paradoxne, súčasťou aktu voľby nového prezidenta, bola účasť K. Gottwalda na bohoslužbe – slávnostnom Te Deum, ktoré v Chráme sv. Víta slúžil

do pokusu o reformu 1968 (KSCĽ a KSS, členstvo, organizácia, stranický aparát, vedenie strany). In IVANIČKOVÁ, Edita (Ed.). *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. Bratislava : 2011, s. 417.

16 „*Vyjadrením akejsi miery samostatnosti, pochopiteľne len formálnym, zostávalo zachovanie názvu Komunistická strana Slovenska, konanie jej zjazdov a existencia ústredných stranických orgánov so sídlom v Bratislave*“. PEŠEK, Jan. *Komunistická strana...*, s. 418.

17 *Pravda*, 9. jún 1948, č. 132. Prezident Dr. E. Beneš odstúpil, s. 1.

18 Podľa Z. Zemana, autora životopisu E. Beneša, „... 4. května se Gottwald rozjel do Sezimova Ústí, kde strávil jednáním s prezidentem více než dvě hodiny. Beneš jej ujišťoval, že on si rovněž přeje přátelský rozchod a že k rozhodnutí abdikovat jej přivedla vlastní vůle, ne na něčí nátlak. Na svém odchodu však trval, neboť prý nemůže podepsat ústavu, ani schválit způsob voleb, které navrhl odložit“. ZEMAN, Zbyněk. *Edward Beneš Politický životopis*. Praha : MLADÁ FRONTA, 2000, s. 300.

19 *Pravda*, 11. jún 1948, č. 134, Na prahu novej etapy histórie Republiky Klement Gottwald navrhnutý na prezidentský stolec, s. 1.

arcibiskup Beran. Jednalo sa pritom o čelného predstaviteľa politickej strany, ktorá vnímala cirkev ako svojho úhlavného ideologického nepriateľa.²⁰

Duševne i fyzicky vyčerpaný E. Beneš, trpiaci vážnymi zdravotnými ťažkosťami, 3. septembra 1948 vo večerných hodinách skončil. Posledný demokraticky zvolený prezident ČSR bol pochovaný s poctami. Popredný predstaviteľ KSS Ladislav Novomeský v rozhlasovom nekrológu vyzdvihol zásluhy E. Beneša o republiku, pričom neopomenul zdôrazniť Benešov vreľý vzťah k Sovietskemu zväzu.²¹

Významnou udalosťou v politickom vývoji Československa bol IX. zjazd KSCĽ, konaný v dňoch 25. – 29. mája 1949. Zjazdu predsedal K. Gottwald. Prezident sumarizoval činnosť Ústredného výboru KSCĽ v období medzi VIII. a IX. zjazdom KSCĽ.²² V programe, rozvrhnutom do desiatich okruhov, K. Gottwald vytýčil cieľ úplnej prestavby štátu.²³

K tzv. slovenskej otázke, teda k postaveniu Slovenska v ČSR, sa v svojom prejave vyjadril ústredný tajomník KSS Štefan Baššovský. Vyjadril presvedčenie, že vďaka uplatneniu „stalinsko-gottwaldovských zásad“ v rieše-

20 *Pravda*, 16. jún 1948, č. 188. Klement Gottwald na čele štátu, Najlepší syn ľudu prezidentom Republiky, s. 1.

21 *Pravda*, 5. september 1948, č. 206, Ladislav Novomeský: Dielo Tvoje uchováme a rozvinieme, s. 1.

22 Atmosféru servilnosti a bezprecedentného zbožňovania ilustroval denník *Pravda* v opise procesu uvitania K. Gottwalda účastníkmi zjazdu počas zahájenia zjazdových rokovaní: „Keď na rečnickej tribúne sa zjavil súdruh Gottwald, prepuklo celé mnohotisícové zhromaždenie v neopísateľný jasot a vzdávalo hold svojmu milovanému predsedovi, organizátorovi februárového víťazstva a prvému budovateľovi socializmu v našej ľudovodemokratickej republike.“ *Pravda*, 27. máj, 1949, č. 123, Predseda KSCĽ súdruh Klement Gottwald: Generálna línia IX. Zjazdu KSCĽ: budovanie a výstavba socializmu v našej vlasti, s. 1.

23 „Program vyhlasoval dokončení transformace institucionální struktury státu komunistickou stranou a soustředění na oblast národního hospodářství. Ambiciózním ekonomickým programem strany se stal první pětiletý plán, schválený Národním shromážděním 27. října 1948... V hospodářské části části programu byl položen důraz na princip plánování, znárodění veškerého průmyslu, rozvoj socialistického sektoru... podporu těžkého průmyslu a industrializaci Slovenska, upevnění socialistických výrobních vztahů, propojení československé ekonomiky s trhy lidovodemokratických států a razantní řešení soukromovlastnických vztahů ve městech.“ BALÍK, Stanislav et al. 1. Počátek nové éry v dějinách strany. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (Ed.) *Politické strany...*, s. 1244.

Portréty Klementa Gotwalda a Josifa V. Stalina boli nevyhnutnou súčasťou výzdoby podujatí KSČ

ní nacionálnej politiky, bolo zabezpečené rovnoprávne postavenie slovenského národa v republike.²⁴

Transformáciu spoločnosti v duchu marxisticko-leninskej ideológie minister informácií Václav Kopecký vnímal ako neľahkú úlohu, pretože „*Naším socialistickým snahám se budú vzpírať stare predsudky, zvláště předsudky maloměšťácke mentality... avšak s největší rozhodností musíme být hotovi vésti ideologický zápas s těmi vlivy, jež se pokoušejí o aktivní boj proti novému řádu v naší zemi a jež vycházejí již hlavně zvenčí, s nepřátelského kapitalistického světa*“.²⁵ Vo sfére vzdelávania charakterizoval ciele politiky komunistickej strany povereník školstva, vied a umení L. Novomeský.²⁶

24 Baštovanský prehlásil, že „*Takzvaná slovenská otázka, bratský pomer českého a slovenského národa bol raz navždy rozhodnutý, bol rozhodnutý faktom, že Komunistická strana Československa stala sa vedúcou silou nášho štátu, bol rozhodnutý faktom, že ideme k socializmu, a tým, že prezidentom republiky je súdruh Klement Gottwald.*“ Protokol IX. rádného sjezdu Komunistické strany Československa V Praze 25. – 29. května 1949 Vydal Ústřední výbor KSČ, s. 211.

25 Protokol IX. rádného sjezdu Komunistické strany Československa V Praze 25. – 29. května 1949. Vydal Ústřední výbor KSČ, s. 349.

26 „*V bilanci tohto IX. zjazdu našej strany bude mať starostlivosť a kultúru, o výchovu, o školstvo významné miesto... Istá je už dnes jedná zásada. A to, že hlavnou líniou našej výchovnej politiky, našej školskej politiky môže byť len hlavná línia našej politiky v ostatných odboroch nášho života... línia budovania a výstavby socializmu musí byť záväzná aj pre našu prácu výchovnú, a pre našu prá-*

Po skončení IX. zjazdu Ústredný výbor KSCŽ zvolil predsedníctvo a sekretariát Ústredného výboru. Vo funkcii predsedu KSCŽ bol potvrdený K. Gottwald a na post tajomníka strany nominovaný Rudolf Slánsky.

IX. zjazd KSCŽ bol prezentovaný ako potvrdenie úspechu na ceste budovania socializmu v Československej republike. Priebehu a uzneseniam zjazdu bola venovaná enormná pozornosť. Kultúrno-propagačné oddelenie sekretariátu ÚV KSS po IX. zjazde dostalo za úlohu popularizovať zjazdové uznesenia, publikovať referáty K. Gottwalda, R. Slánskeho, V. Širokého a ďalších čelných predstaviteľov KSCŽ a KSS, zabezpečiť distribúciu referátov pre verejné knižnice, predaj referátov vo verejnej distribučnej sieti, pripraviť rozhlasové a filmové spravodajstvo venované zjazdu, organizovať prednášky na vysokých školách atď.²⁷

Napriek deklarovaným úspechom v budovaní základov „socialistickej spoločnosti“, hospodárske ťažkosti doliehali negatívne na životnú úroveň obyvateľstva. Nedostatky v zásobovaní mali za následok vznik čierneho trhu. V snahe eliminovať čierny trh, bezpečnostné orgány iniciovali politiku represii. Boj proti hospodárskej kriminalite vyústil do rozsiahleho zatýkania. V auguste 1948 denník *Pravda* informoval o zriadení osobitnej komisie pri Povereníctve vnútra, ktorá odsúdila „hospodárskych a politických rozvratníkov“ na viac ako 565 rokov núteného pobytu v pracovných táborech.²⁸

O nutnosti zriadiť tábory nútenej práce (TNP) informovalo Povereníctvo vnútra vo výročnej správe za rok 1949. Výstavbu TNP, zriadených v súlade so zákonom č. 247/48 SB. z 25. októbra 1948, si údajne „vyžiadala súčasná doba ako dôsledok toho, že rozličný protištátny živel, hospodársky rozvratník, šmelinár, čierny obchodník... a iný vnútorný nepriateľ rozvracal naše hospodárstvo... aby podlomil naše budovateľské úsilie.“²⁹

S cieľom vytvoriť v spoločnosti atmosféru strachu a paralyzovať akúkoľvek opozíciu voči režimu, Štátna bezpečnosť likvidovala odbojové skupi-

cu školskú...“ Protokol rádného sjezdu Komunistickej strany Československa v Praze 25. – 29. května 1949. Vydal Ústřední výbor KSCŽ, s. 447.

27 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Tajomníci, š. 2245, bez čísla. Pracovný plán kultúrno-propagačného oddelenia ÚV KSS po IX. zjazde KSCŽ.

28 *Pravda*, 13. august 1948, č. 186, Pracou preškolujeme šmelinárov a rozvratníkov, s. 2.

29 Slovenský národný archív (SNA), fond (f.) ÚV KSS – Tajomníci, David XXXIII, 96 – 105, r. 1943 – 67, škatuľa (š.) 2245, číslo (č.) 52313-BK-sekr./1950. Výročná správa za rok 1949, s. 421.

ny, ktoré vznikali z popudu slovenskej emigrácie.³⁰ Medzi prenasledovanými boli prevažne bývalí stupenci Slovenského štátu, avšak aj osoby, ktoré sa aktívne podieľali na Slovenskom národnom povstaní, ako bol Viliam Žingor. V. Žingor, jeden z najvýznamnejších partizánskych veliteľov, v roku 1946 vstúpil do KSS a bol zvolený do funkcie predsedu Zväzu slovenských partizánov. Sľubnú kariéru však V. Žingor, znechutený politickým vývojom v ČSR, ukončil vystúpením s KSS. Po komunistickom prevrate prešiel do ilegality. V novembri Štátna bezpečnosť V. Žingora zatkla. Proces s V. Žingorom sa stal pre režim okázalou príležitosťou ilustrovať akým nebezpečím pre republiku sú „rozvratné živly napojené na imperialistické kruhy“. V. Žingor bol odsúdený k trestu smrti a 18. decembra 1950 popravený. Denník *Pravda* charakterizoval trest smrti ako „Rozsudok v mene mieru a šťastia nášho ľudu“.³¹

Rok po zjazde KSS sa v dňoch 24. – 27. mája 1950 konal zjazd Komunistickej strany Slovenska. Slávnostné otvorenie, zdravice predstaviteľov zahraničných komunistických strán a bilancia úspechov budovania socializmu, prerušované potleskom nadšených účastníkov, nedávali tušiť aký dramatický bude záver zjazdu. V úvodnom prejave minister poľnohospodárstva Július Ďuriš prehlásil, že IX. zjazd KSS bude zjazdom „*radostnej prehliadky vykonaného diela za tento posledný rok.*“³² *Nasledovalo uistenie, že „v dnešný deň náš slovenský, maďarský a ukrajinský pracujúci ľud spoločným hlasom a jednými ústami posiela na východ do moskovského Kremľa svoj horúci pozdrav vďaky, vernej a oddanej lásky veľkému osloboditeľovi utlačaných národov, spoľahlivému kormidelníkovi vývoja ľudskej spoločnosti a najlepšiemu ochrancovi mieru na svete – veľkému Stalinovi.*“³³ Adoráciou Sovietskeho zväzu a Stalina bol vyplnený aj záver Ďurišovho prejavu.

30 „Osobitné miesto medzi skupinami, spojenými s ľudáckym exilom, mala tzv. Biela légia. Už roku 1948, ale predovšetkým od roku 1949 vznikali na území Slovenska, najmä stredného a východného, organizácie a skupiny s protikomunistickým zameraním. Ich činnosť inšpirovali osoby z emigrácie (povojnovej i pofebruárovej), prichádzajúce ilegálne na Slovensko a tiež vysielanie rozhlasovej stanice Biela légia z rakúskeho územia...“ PEŠEK, Ján. Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. Bratislava : Historický ústav SAV, Bratislava. Nadácia Milana Šimečku, Bratislava, 1998, s. 85-86.

31 *Pravda*, 22. október 1950, č. 248, V procese so Žingorovou zločineckou bandou štátny súd vyniesol Rozsudok v mene mieru a šťastia nášho ľudu, s. 4.

32 Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska. V Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950. Vydal Ústredný výbor KSS, s. 9.

33 Tamže, s. 10.

Obsahom takmer identické boli prejavy KSC – K. Gottwalda, R. Slánskeho, V. Zápotockého a ďalších prominentných účastníkov zjazdu.

Zjazd bol starostlivo pripraveným predstavením, vrátane skandovania a dlhotrvajúceho potlesku zúčastnených, ktoré mali demonštrovať súhlas s prejavmi predstaviteľov KSS. Idylický priebeh zjazdu však narušila ostrá kritika „buržoázneho nacionalizmu“ a jeho domnelých nositeľov v Komunistickej strane Slovenska. Terčom útokov sa stali Gustáv Husák, Vladimír Clementis, Ladislav Novomeský a ďalší slovenskí komunisti, ktorí zohrali významnú úlohu v Slovenskom národnom povstaní.

Už v marci 1950 člen ÚV KSC Ladislav Kopřiva počas zasadnutia pléna KSC 13. marca 1950 obvinil ministra zahraničných vecí ČSR V. Clementisa z buržoázneho nacionalizmu a nepriateľstva voči Sovietskemu Zväzu.³⁴ Radikálnymi kritikmi údajných predstaviteľov „buržoázneho nacionalizmu“ v strane boli Štefan Baštovanský a Viliam Široký. V prejave prednesenom na krajskej konferencii KSS v Bratislave Š. Baštovanský varoval, že strana zaháji boj proti predstaviteľom buržoázneho nacionalizmu v svojich radoch.³⁵ Netušiac že

Rudolf Slánský

Vladimír Clementis

34 Na základe návrhov L. Kopřivu sa 13. marca predsedníctvo ÚV KSC uznieslo: „a) Odvolať Vl. Clementisa z funkcie ministra zahraničných vecí a dať mu možnosť pracovať na inom úseku, aby svoju prácu mohol dokázať, že sa stranou smýšľa dobre a poctivo; b) Vl. Clementis zašle predsedníctvu ÚV KSC písomne sebekritiku svojej činnosti za války v emigrácii, akož i svojej činnosti vo funkcii štátného tajomníka a ministra zahraničí. KAPLAN, Karel. *K politickým procesum v Československu 1948 – 1954*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 15, 1994. Dokumentace komise ÚV KSC pro rehabilitaci 1968. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, s. 55.

35 „Je našou povinnosťou, je svätým príkazom proletárskeho internacionalizmu... aby sme so všetkou dôslednosťou a rozhodnosťou zúčtovali so všetkými vplyvmi buržoáznej ideológie v našich radoch, aby sme rozdrvili hlavné ideologické

jeho slová sa mu v konečnom dôsledku stanú osudným, V. Clementis vystúpil s prejavom v ktorom ostro odsúdil „medzinárodnú reakciu a jej pomáhačov v komunistickej strane“.³⁶ V snahe vyvrátiť obvinenia, L. Novomeský predniesol na IX. zjazde ponižujúci prejav, v ktorom fakticky priznal že nesie zodpovednosť za „úchytky“ v národnostnej politike komunistickej strany.³⁷ V plnom rozsahu priznal údajné chyby, omyly a negatívne dôsledky svojho konania tiež G. Husák.³⁸

V nasledujúcich mesiacoch po IX. zjazde voči kritizovaným členom KSS ešte neboli prijaté rozhodnutia, ktoré by ohrozovali ich existenciu. Ako dostatočný trest bolo považované ich vylúčenie z ÚV KSS a preradenie na menej vplyvné posty. Na základe rozhodnutia ÚV KSS bol G. Husák menovaný do funkcie vedúceho poľnohospodárskeho oddelenia. L. Novomeský bol poverený riadením Slovenskej akadémie vied a V. Clementis sa stal zástupcom riaditeľa štátnej banky.³⁹

-
- nebezpečenstvo v našej krajine: buržoázny nacionalizmus...Zjazdové prípravy budú stáť v znamení veľkého ideologického nástupu proti zvyškom buržoázneho nacionalizmu v našich radoch, čo je nevyhnutným predpokladom jej ďalšieho rastu a rozvoja“.* Pravda, 16. apríl 1950, č. 89, Súдруh Štefan Baššovanský na krajskej konferencii KSS v Bratislave: Rozviňme zástavu proletárskeho internacionalizmu. Zúčtujeme so zhubným vplyvom buržoázneho nacionalizmu, s. 1, 2.
- 36 „Medzinárodná reakcia... nespokojuje sa už len propagandou, ale posielala k nám, organizuje u nás a v ostatných krajinách ľudovej demokracie hniezda špiónov, sabotérov a atentátnikov... Ale medzinárodná reakcia používa i metódy subtilnejšie, rafinovanejšie, metódy prenikania a infiltrácie pod najrôznejšími kepienkami. Snaží sa tak vniknúť nielen do radov inak úprimných stúpenčov socializmu, ale i do radov komunistických a robotníckych strán v krajinách ľudovej demokracie“.
- 37 „Chcel by som hovoriť otvorene pred najvyšším orgánom našej strany ako len vládzem pochopiť v tejto chvíli hĺbku i nebezpečenstvo omylov, ktorých som bol nositeľom pri vykonávaní politiky Komunistickej strany Slovenska“, prehlásil L. Novomeský. Protokol IX. zjazdu..., s. 168.
- 38 „Ja som prijal kritiku ÚV KSS, v celom rozsahu s ňou súhlasím, sebakriticky svoje nesprávne názory a politické chyby tak na zasadnutí ÚV, ako aj na zasadnutí predsedníctva ÚV priznal a zaviazal som sa zbaviť chýb, osobitne všetkých zvyškov nacionalistických predsudkov a v obetavej práci pre stranu a pracujúci ľud naprávať škody, ktoré som zavinil. I dnes na našom slávnom a krásnom zjazde chcem povedať, že si plne uvedomujem nesprávnosť a škodlivosť kritizovaných mojich názorov a politickej činnosti.“
- 39 O uvedených zmenách rozhodol ÚV KSS 12. júna 1950. Protokol IX. zjazdu..., s. 65.

Relatívne mierne tresty však boli len predohrou. 28. januára bol zatknutý V. Clementis.⁴⁰ 6. februára 1951 boli G. Husák a L. Novomeský zatknutí. Obaja sa stali terčom nenávisťnej kampane, ktorú voči nim rozpútali najmä Š. Bašťovanský a V. Široký. Vo vystúpení na zasadnutí ÚV KSS 21. februára 1951 Š. Bašťovanský referoval o „odhalení špiónážnej a záškodníckej činnosti V. Clementisa a o frakčnej protistraníckej skupine buržoáznych nacionalistov v KSS.“⁴¹ V. Clementis, G. Husák a L. Novomeský boli zbavení poslanceckých mandátov a vylúčení zo strany.⁴² Š. Bašťovanský obvinil V. Clementisa s tak závažných zločinov proti komunistickej strane, proti ČSR a proti Sovietskemu zväzu, že celý prejav vyznel groteskne. V. Clementis bol označený za „špióna, záškodníka a agenta západných imperialistov“. Š. Bašťovanský prehlásil, že V. Clementis spolu s G. Husákom a L. Novomeským „separatistickou podvratnou prácou vedome a úmyselne rozbíjali jednotu republiky“ a boli charakterizovaní ako „zarytí nepriatelia Sovietskeho zväzu“.⁴³ Nemenej nenávisťne boli zatracovaní G. Husák a L. Novomeský.⁴⁴ Podľa V. Širokého slovenskí „buržoázni nacionalisti“ usilovali o vytrhnutie ČSR z tábora ľudovodemokratických štátov pod vede-

*Komunistický prokurátor
Štátneho súdu Josef Urválek*

40 Sešity ústavu pro soudobé dějiny AV ČR K politickým procesům v Československu 1948 – 1954 Svazek 15, 1994, 81.

41 PEŠEK, Ján. *Odvrátená tvár reality...*, s. 22.

42 *Pravda*, 27. február 1951, č. 49, Správa o zasadnutí Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, s. 1.

43 Tamže, s. 6.

44 „Kým oportunistom... zjavne prevažuje v politickej koncepcii i praxi Novomeského, Husák svoj zradcovský oportunizmus rád zakrýval prázdny radikalizmom. Maloburžoázny radikalizmus prechádzajúci v anarchizmus a pučizmus, bol u Husáka len figovým listom, ktorý mal prikryť jeho oportunistom, jeho kapitulantsvo pred silami reakcie, jeho zradu ma záujmoch robotníckej triedy.“ *Pravda*, 11. apríl 1951, č. 81, Oportunistom a pučizmus – dve strany falošnej mince buržoáznych nacionalistov, s. 6.

ním Sovietskeho zväzu a snažili sa „premeniť Slovensko znovu na bezprávnú kolóniu imperializmu akou bolo predtým“.⁴⁵

Za vyzradu a vyzvedačstvo bol V. Clementis odsúdený na trest smrti a 3. decembra 1952 popravený. L. Novomeský a G. Husák boli súdení až v roku 1954, rok po Stalinovej a Gottwaldovej smrti, čo pravdepodobne prispelo k záchrane ich životov. I keď G. Husák bol odsúdený na doživotie a L. Novomeský na 10 rokov, tresty si v plnom rozsahu neodsedeli a v zmenených politických podmienkach boli predčasne prepustení.⁴⁶

Paradoxne, napriek osočovaniu a nezmyselným obvineniam svojich straníckych kolegov, čím chcel získať status nekompromisného bojovníka proti „zradcom a špiónom“ v KSS, Baštovanský sa ocitol v nemilosti. 11. januára 1952 Sekretariát ÚV KSČ schválil jeho odvolanie z postu tajomníka ÚV KSS a ďalších straníckych funkcií. Š. Baštovanský nedokázal čeliť predstave, že ho čaká rovnaký osud ako V. Clementisa, G. Husáka a L. Novomeského a 27. februára 1952 spáchal samovraždu.

Najvýznamnejším komunistickým funkcionárom, ktorý sa stal obeťou teroru namiereného do vlastných radov bol Rudolf Slánský. Po K. Gottwaldovi bol R. Slánský najmocnejším mužom v hierarchii komunistickej strany. Slánský vystupoval ako nekompromisný nepriateľ každého, kto sa stal podozrivým, že je aktérom „buržoázneho nacionalizmu a sabotuje budovanie socializmu v republike“. Nemal zábrany všíť urážky na bývalých kolegov v strane a na základe vykonštruovaných obvinení nazvať ich zradcami, nepriateľmi socializmu a agentmi imperializmu, i keď musel vedieť že sa jedná o lži.⁴⁷

45 *Pravda*, 21. apríl 1951, č. 94, Správa o činnosti a úlohách strany na Slovensku po zasadnutí ÚV KSČ. Referát predsedu KSS s. V. Širokého na zasadnutí Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 18. apríla 1951.

46 Podľa J. Peška „Príprava a vlastný politický proces s Gustávom Husákom, Ladislavom Novomeským, Danielom Okálím, Ladislavom Holdošom a Ivanom Horvátom v apríli 1954 predstavoval samostatnú kapitolu, ktorej bezprostredná nadväznosť na sériu politických monstreprocesov z predchádzajúceho obdobia je viac ako evidentná. Pôvodne mal prebehnúť podstatne skôr, no s prestížnych a medzinárodných dôvodov sa z rozhodnutia sovietskych poradcov „uprednostnil“ roku 1952 predovšetkým hlavný proces s „protištátnym centrom“ na čele s dovtedy najvýznamnejším súdeným funkcionárom KSČ R. Slánským. Ďalším dôvodom časového odsunu bol odbojný postoj Husáka, ktorý sa na rozdiel od ostatných súdených nenechal zlomiť“. PEŠEK, Jan. *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970*. Bratislava : Open Society Foundation Bratislava, 2000, s. 38.

47 Počas prejavu prednesenom na zasadnutí ÚV KSS konanom v dňoch 18. – 20. apríla 1951 R. Slánský prehlásil: „Toto zasadnutie vojde do dejín našej strany

Vrcholom kariéry R. Slánského bolo ocenenie politických „zásluh“ pri príležitosti jeho 50. narodenín. V liste členovia Ústredného výboru KSČ „hrdo bilancovali“ podiel R. Slánského v bojoch komunistickej strany a zásluhy na víťazstve nad kapitalizmom.⁴⁸ Slánskému bol zároveň udelený Rád socializmu.⁴⁹ Gratulácie najvyšších straníckych činiteľov nasledovali spoločenské organizácie, závody a jednotné roľnícke družstvá. Na základe rozhodnutia ÚV KSČ boli publikované Slánského články a prejavy pod súborným názvom *Za víťazstvo socializmu*.⁵⁰ Oslávenec ani gratulanti netušili ako náhle a neočakávane nastane jeho pád.

K ohrozeniu neotrasiteľnej pozície R. Slánskeho došlo 23. júla 1951 počas zasadnutia politbyra KSSS v Moskve, ktorého sa zúčastnil minister národnej obrany ČSR Alexej Čepička.⁵¹ Nasledujúci deň Stalin odoslal Gottwaldo-

ako významný medzník predovšetkým preto, že na ňom bola odhalená zločinecká banda špiónov a sprisahancov...Pre velezradnú bandu špiónov a sprisahancov je príznačné, že sa v nej spriahli buržoázni nacionalisti českí a slovenskí. Ruka v ruke pracovali českí nacionalisti Šling a Švermová a slovenskí nacionalisti Clementis, Husák a Novomeský. Clementis, Husák a Novomeský dnes priznávajú, že...sa radili ako viesť boj proti znárodneniu...ako sabotovať v záujme slovenských i českých kapitalistov jeho uskutočnenie...ako chrániť dedinských boháčov...ako udržiavať staré fašisticko-tisovské živly na dôležitých miestach v poverenictvach a iných úradoch, aby ich pomocou mohli vo vhodnej chvíli uskutočniť návrat ku kapitalizmu“. Pravda, 24. apríl 1951, č. 95, Prejav ústredného tajomníka KSČ súdruha Rudolfa Slánského na zasadnutí ÚV KSS, s. 1-2.

- 48 Pravda, 31. júl 1951, č. 178, List predsedníctva Ústredného výboru KSČ k päťdesiatinám súdruha Rudolfa Slánského, s. 1.
- 49 „Rozhodnutie prezidenta Republiky o udelení Radu socializmu ústrednému tajomníkovi KSČ Rudolfovi Slánskému. Praha (ČTK) – Prezident Republiky Klement Gottwald urobil v pondelok 30. júla 1951 toto rozhodnutie: „Na návrh vlády Československej republiky udeľujem ústrednému tajomníkovi Komunistickej strany Československa Rudolfovi Slánskému za celkom výnimočné zásluhy o víťazné budovanie socializmu v Československej republike Rád socializmu. V Prahe dňa 30. júla 1951. Prezident republiky československej Klement Gottwald v. r.“ Tamže.
- 50 Pravda, 1. august 1951, č. 179, Pozdrav ÚRO k päťdesiatinám súdruha Rudolfa Slánského, s. 1.
- 51 „23. července – Uskutečnilo se jednání politbyra KSSS za účasti A. Čepičku. Podle záznamu A. Čepičky z tohto jednání informoval on politbyro KSSS v tom smyslu, že v souvislosti s vyšetřováním záškodnické skupiny Šling, Švermová, Clementis se ve výpovědi zatčených začala objevovat jména Slánského, Gemindera a jiných.“ KAPLAN, Karel. *K politickým procesům v Československu 1948 – 1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968.* Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 15, 1994, s. 100.

vi dopis, v ktorom informoval o rozhodnutí KSSS zbaviť Slánskeho funkcie generálneho tajomníka KSČ, pretože Slánský je „krátkozraký, príliš dôveryivý, udelal mnoho chyb v oblasti vyzdvihovani a rozestavovani kadrů a nemůže proto být generálním tajemníkem“.⁵² Gottwald, ktorý so Stalinovými rozhodnutiami vždy bezvýhradne súhlasil, ani tentokrát nenamietal.

Fatálnym pre Slánskeho kariéru bolo rozhodnutie ÚV KSČ odvolať ho z funkcie ústredného tajomníka KSČ 6. septembra 1951.⁵³ Stal sa radovým členom predsedníctva ÚV KSČ, avšak funkciu vykonával len krátko. Definitívny koniec znamenal Stalinov príkaz Slánskeho zatknúť.⁵⁴ Slánský, šokovaný katastrofálnym vývojom situácie, zaslal ÚV KSČ dopis, v ktorom priznal chyby, avšak svoje zatknutie charakterizoval ako „strašný omyl“. Gottwald a Zápotocký vrátili dopis s poznámkou „aby Slánský vypovídal raději o tom co prováděl“.⁵⁵

Počas zasadania ÚV KSČ 8. decembra 1951 K. Gottwald informoval o „zrade“ R. Slánskeho a o jeho účasti na „protištátnom sprisahani“. Gottwald navrhol aby ÚV KSČ zbavil Slánskeho členstva v strane. Ústredný výbor jednomyseľne rozhodol, aby bol Slánský vylúčený z KSČ.

V zvrátenom svete komunistického režimu, v ktorom zákon nahrádzal teror, si ani najvyšší držitelia moci neboli istí svojim postavením. Desivým príkladom bol osud R. Slánskeho. Skutočnosť že v rozpätí niekoľkých mesiacov sa z milovaného súdruha a príkladného komunistu stal zradca a zaprisahaný nepriateľ socialistickej spoločnosti, mala za následok atmosféru strachu. Vedomie, že nikto, bez ohľadu na postavenie v hierarchii komunis-

52 KAPLAN, Karel. *K politickým procesům...*, s. 100-101.

53 „Vo štvrtok dňa 6. septembra 1951 zasadal na pražskom Hrade Ústredný výbor Komunistickej strany Československa...O niektorých organizačných a personálnych zmenách vo vedúcich orgánoch strany prehovoril súdruh Klement Gottwald...odôvodnil a predložil v mene predsedníctva strany tieto návrhy: 1. Súdruh Rudolf Slánský, ktorý doteraz vykonával funkciu ústredného tajomníka strany, prejde na inú zodpovednú štátnu prácu. Miesto ústredného tajomníka strany nebude obsadené...“ *Pravda*, 8. september 1951, č. 212, Správa o zasadani Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, s. 1.

54 Pokrytectvo a morálnej prehnitosť prominentov komunistickej strany dokumentuje spôsob zatknutia Slánskeho. Podľa K. Kaplana, „... v noci z 23. na 24. listopadu 1951 – u A. Zápotockého se konala beseda se sovětskými ekonomy, které se zúčastnil také R. Slánský. Když se Slánský vrátil z této besedy, byl zatčen. V. Široký vzpomíná, jak byl A. Zápotocký celý večer nervózní, jak chodil z přizemí nahoru a dolů, jak se stále díval ven a nestaral se o hosty.“ KAPLAN, Karel. *K politickým procesům...*, s. 105.

55 KAPLAN, Karel. *K politickým procesům...*, s. 106.

tickej strany, nie je bezpečný pred vykonštruovaným obvinením z najhorších zločinov, viedla k napätiu, ktoré prenikalo celou spoločnosťou. Obavy umocňovalo aj varovanie, ktoré vyjadril K. Gottwald v prejave na uvedenom zasadnutí: „Vieme zo skúsenosti, že nepriateľ sa získaných pozícií nevzdáva bez boja... To znamená, že boj proti nepriateľským živlom vo vnútri strany i mimo stranu nie je jednorázovým aktom, ale stálou každodennou úlohou... Strana silnie, keď sa sústavne a ustavične očisťuje od cudzieho nepriateľského nánosu a neváha v pravej chvíli vyrezať cudzí škodlivý vred, nech vrástol do jej tela sebahlbšie“.⁵⁶

R. Slánsky bol aktívny publicista, jeho prejavy boli uverejňované v oficiálnych dokumentoch zo straníckych podujatí. V tlači a odborných periodikách vychádzali Slánskeho články. Počnúc februárom 1948 bolo zverejňované množstvo fotografických snímok, na ktorých figuroval v spoločnosti K. Gottwalda a ďalších čelných komunistických funkcionárov. Po obvinení a odsúdení Slánskeho zo zločinov proti socialistickej spoločnosti museli byť tieto materiály eliminované. V januári 1952 organizačný sekretariát ÚV KSČ rozhodol „... o stažení a zničení nebo upravení závadných publikací v sovislosti s odhalením Slánskeho“.⁵⁷ 8. apríla 1952 rozoslalo PŠ obežník adresovaný „... všetkým študijným knižniciam a knižniciam vysokých škôl, fakúlt, ústavov a seminárov“ v ktorom nariadilo uvedeným inštitúciám „... v súvislosti s odhalením zradcu R. Slánskeho a jeho spojencov“ vykonať nasledujúce „úpravy“ knižných fondov. Publikácie boli rozdelené do troch skupín – A, B, C, podľa rozsahu obsahu venovanému R. Slánskemu. Do skupiny A boli zaradené práce určené na úplnú likvidáciu.⁵⁸ Do skupiny B boli zaradené publikácie, v ktorých boli uvedené „... stručné zmienky o Slánskom, prípadne o inom odhalenom zradcovi“. Tieto mali byť uchované, avšak prístupné len pre štúdijné účely oprávnených osôb.⁵⁹ Kategória C sa vzťahovala na pub-

56 *Pravda*, 8. december 1951, č. 289, Prejav súdruha Klementa Gottwalda na zasadnutí Ústredného výboru KSČ, s. 3.

57 KAPLAN, Karel. *K politickým procesům...*, s. 116-117.

58 „Publikácie, ktorých autorom a spoluautorom je Slánsky, alebo niektorý z odhalených zradcov, rovnako aj publikácie, ktoré obsahujú obširnejšiu zmienku o Slánskom, citáty jeho prác alebo väčší počet fotografií, ktoré sa nedajú upraviť, sa musia z knižnic ihneď stiahnuť a zničiť.“ ŠA K, f. PF SU, pobočka Košice (p. K) , š. 4, č. 13. 981/1952-IV/3. Závadná literatúra – vylúčenie z knižníc.

59 V obežníku je uvedené, že „Tieto publikácie však pre svoju dôležitosť majú byť ponechané oddelene v knižniciach pre štúdijné účely tých pracovníkov, ktorí sa preukážu, že ich k svojmu štúdiu nevyhnutne potrebujú. Tieto publikácie ostanú v knižniciach, kým nebudú pripravené iné vydania.“ Tamže.

likácie, „ktoré obsahujú závädy takého druhu, že môžu byť vyrezaním listu alebo obálky odstránené a môžu byť po prevedení týchto úprav ponechané vo voľnom používaní v knižniciach“.⁶⁰ Paradoxne, medzi publikácie určené na úplnú likvidáciu boli zaradené aj významné diela napísané K. Gottwaldom, prípadne venované jeho aktivitám. Dôvodom bola vysoká miera spolupráce prezidenta so „zradcom“ Slánskym, ktorej publikovanie sa v zmenených pomeroch stalo neúnosným.⁶¹

Charakteristickým pre totalitné režimy je prenasledovanie aj príbuzných „odhalených nepriateľov režimu“. Tak tomu bolo tiež v ČSR. 19. februára 1952 organizačný sekretariát ÚV KSČ schválil „zásady zastavení členství ve straně manželek nebo manželů bývalých členů strany, funkcionářů jiných orgánů zatčených v souvislosti s odhalením zrádne bandy (Slánský, Švermová, Šling, Clementis).“ Dôvody represálií boli vysvetlené v uvedených zásadach: „*Další rozvážný postup při soustavné likvidaci odhalených zrádců a napravování jimi straně a státu způsobených škod vyžaduje dočasné vyřazení manželů nebo manželek zatčených funkcionářů ze stranického života. Tito ovlivňují stranický život, členského schůze. Často jsou nositeli protistranických názorů, poráženeckých nálad*“.⁶²

I keď bol R. Slánský odsúdený na trest smrti a 3. decembra 1952 popravený, invectívy na jeho adresu neprestali ani po jeho smrti. Na celoštátnej konferencii KSČ 18. decembra 1952 A. Zápotocký prehlásil: „*Je nepopiratelné, že Slánský kádrovou politikou zneužíval pro své záškodnické cíle... Slánský nám nesprávně prováděnou politikou opravdu kádry kazil a zejména, což je podle mého názoru největším jeho zločinem, naše dobré dělnické kádry*...“⁶³

Ťažko pochopiteľným faktom je, že s výnimkou G. Husáka, sa obvinení komunistickí funkcionári priznávali k absurdným „zločinom“ proti komunistickej strane a republike. Vysvetlenie tkvie v charaktere metód vyšetrovania a prípravy procesov.

Už pred uchopením moci komunistickou stranou komunistami ovládaná Štátna bezpečnosť používala násilie pri vyšetrovaní politických protivníkov komunistickej strany.⁶⁴ Po februári 1948, keď bezpečnostné zložky

60 Tamže.

61 Do zoznamu A boli zaradené práce: K. Gottwald: O politické výchově veliteľského sboru; K. Gottwald: O telovýchově a sportu; Gottwald ve fotografii; K. Gottwald – prezident ČSR; Československý státník K. Gottwald. Tamže.

62 KAPLAN, Karel. *K politickým procesům...*, s. 118.

63 KAPLAN, Karel. *K politickým procesům...*, s. 142.

64 „Už 27. 2. 1948 bolo podané trestné oznámenie proti vedúcim funkcionárom Demokratickej strany J. Lettrichovi a Š. Blaškovi za údajné ohováranie Štát-

získali neobmedzené právomoci, použitie a rozsah násilia bol plne v kompetencii vyšetrovateľov. Politické procesy sa stali primárnou náplňou činnosti Štátnej bezpečnosti. Upevňovanie totalitného režimu v ČSR charakterizoval nárast represálií.⁶⁵ V počiatočnom období neboli rozsudky drastické. Spravidla nešlo o tresty smrti. Napr. Čelný predstaviteľ Demokratickej strany J. Ursíni bol odsúdený na sedem rokov odňatia slobody, člen vedenia DS Ján Kempný na šesť rokov.⁶⁶ Tieto relatívne „mierne tresty“ však boli v neskoršom období nahradené podstatne tvrdšími rozsudkami, ktorým predchádzalo neludské mučenie, používané ako prostriedok vynútenia priznania za každú cenu.⁶⁷

Tak ako prakticky všetky oblasti života v ČSR, aj charakter prípravy politických procesov sa dostal pod kontrolu tzv. poradcov, ktorí boli vyslaní do republiky zo Sovietskeho zväzu.⁶⁸ Rozhodnutiu pretvoriť Československo

nej bezpečnosti. Príčinou trestného oznámenia bol Lettrichov prejav na verejnej manifestácii v Bratislave 16. 11. 1947 a Blaškov parlamentný prejav, v ktorých upozorňovali na mučenie vo väzniciach a vymáhanie falošných svedectiev“. PEŠEK, Ján. *Odvrátená tvár reality...*, s. 68.

65 „Vlna veľkých politických procesov získala na intenzite na Slovensku v roku 1949. Z väčšej časti boli úzko spojené s obvineniami zo spojenia s ľudáckym exilom a nadväzovali na predfebruárové „protištátne sprisahanie a procesy s ním spojené (J. Ursíni a spol., J. Kempný a spol. a A. Melzer a spol.)“. PEŠEK, Ján. *Odvrátená tvár reality...*, s. 85.

66 RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století*. Praha, Vyšehrad, 2012, s. 129.

67 „Vyšetrovacia väzba a väznica boli celkom izolované územie, kde neplatili zákony a neexistovalo právo... Výsluchy prebiehali podľa plánu vyšetrovania, ktorý prerokúval vyšetrovateľ so svojim nadriadeným takmer každý deň... výsledkom „úspešných výsluchov“ bol tzv. otázkový protokol... protokol obsahoval konkrétne otázky a vopred pripravené odpovede... Keď vyšetrovanie skončilo... príprava procesu na pôde Štátnej bezpečnosti pokračovala vypracovaním obžaloby a pri veľkých procesoch zostavením tzv. režijnej knihy... režijná kniha obsahovala otázky, ktoré pri súde bude klásť prokurátor alebo sudca a odpovede obžalovaného... Po schválení politickej koncepcie procesu a zostavy obvinených, prikrčili vyšetrovatelia ku konečnej príprave obetí a svedkov. Preberali s nimi ich vystúpenie na súde, preverovali ich znalosť odpovedí, ako ďaleko pokročili pri osvojovaní textu, kládli im otázky a sledovali, či ich odpovede súhlasia s predpísanou formuláciou“.

PEŠEK, Ján. *Odvrátená tvár reality...*, s. 30-31.

68 V hodnotení historika J. Kociána „Mimořádně významnou roli v mocenském systému měli v letech 1949 – 1956 sovětsští poradci. Působili v mnoha i nižších institucích jako jednotlivci nebo ve skupině, dlouhodobě či krátkodobě. Jejich hlavním úkolem bylo zavádět sovětskou praxi, sovětský model společnosti i mocenskopolitického systému. Působení organizovaných útvarů sovětských porad-

na štát bezvýhradne plniaci požiadavky ZSSR, KSC ani v najmenšom neoponovala, naopak požiadavkám soviетov bezvýhradne vychádzala v ústrety.⁶⁹ Z príkazu sovietskych poradcov sa už beztak násilné formy vyšetrovania ešte zostrili. Po príchode Makarova a Lichačova na Slovensko v októbri 1949 sa začalo pri vyšetrovaní používať systematické mučenie, obzvlášť pri príprave veľkých politických procesov.⁷⁰ Sovietski poradcovia mali významný podiel na skutočnosti, že roky 1949 – 1953 sa stali najtemnejším obdobím v histórii Československej republiky.⁷¹ Výsledkom komunistickej tyranie bol pocit bezmocnosti, ktorý prenikol do celej spoločnosti. Paradoxne, režim nielen pripúšťal, ale dokonca vyžadoval kritiku hodnotenia práce spoločenských organizácií. Kritika však bola venovaná chybám, ktorých sa údajne dopustili jednotlivci. Obzvlášť ponižujúca a potencionálne nebezpečná bola vynútená sebakritika. Cieľom bolo udržiavať členov stranického aparátu a spoločenských organizácií v neistote a strachu, že ich vlastné slová môžu byť použité proti nim. V konečnom dôsledku kritika a sebakritika neslúžila k odstráneniu deformácií v spoločnosti, naopak, bola nástrojom represie.

-
- ců v bezpečnosti, armádě a v hospodářství se neomezovalo na zavádění sovětských zkušeností, jejich hlavním úkolem bylo tyto oblasti přímo podřídit zájmům Moskvy a odtud je také fakticky řídit.*“ KOCIAN, Jiří. *Politický systém...*, s. 1230.
- 69 *„Českoslovenští funkcionáři, u nichž poradci působili, se brzy začali bezvýhradně řídit pokyny, radami, návrhy a názory svých „sovětníků“.* Bylo zcela běžné, že i nejvyšší představitelé – včetně prezidenta (a předsedy KSC) – rozhodovali ve všech závažnějších případech až poté, co si vyžádali jejich stanovisko. Klement Gottwald doporučoval, či ukládal ministrům, aby se řídili pokyny svých sovětských poradců“. KAPLAN, Karel. *Sovětské poradcí v Československu 1949 – 1956.* Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 14, 1993. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, s. 8.
- 70 *„Od svého příchodu Lichačov a Makarov kritizovali dosavadní činnost Státní bezpečnosti... zavedli tzv. nepřetržité výslechy, několikadenní a noční, zákaz sezení v cele a neustále pochodování vyšetřovaného a v krátkých intervalech pravidelně přerušovaný spánek.*“ KAPLAN, Karel. *Sovětské poradcí...*, s. 19-20.
- 71 Podľa K. Kaplana: *„Prostřednictvím uceleného útvaru poradců se v letech 1950 – 1953 československá bezpečnost dostala do naprosté podřízenosti Moskvě, přesněji moskevské centrále bezpečnosti, která touto cestou nebo i vlastní manipulací prosazovala své zájmy při obsazování funkcí v bezpečnosti, úřad ministra nevyjímaje... Československá bezpečnosti prostřednictvím poradců stala filiálkou moskevské centrály. Vedoucí komunističtí funkcionáři tuto praxi akceptovali z obavy, aby neupadli v podezření, že nechtějí důsledně vést boj „proti nepřátelům“.* Tím se však strachu nezbavili, nevěděli totiž, kdo z nich bude zařazen mezi podezřelé a nepřátele.“ KAPLAN, Karel. *Sovětské poradcí...*, s. 41.

II. TRANSFORMÁCIA ŠKOLSTVA V SÚLADE S IDEOLÓGIOU MARXIZMU-LENINIZMU

Nastolenie komunistického režimu zmenilo všetky sféry spoločnosti, vrátane vzdelávacieho systému v ČSR. Vzhľadom k charakteru marxisticko-leninskej filozofie, práve vzdelaniu bola prisúdená určujúca úloha v ideologickej prestavbe spoločnosti. Marxizmus-leninizmus, na rozdiel od predošlých filozofických systémov, bol komunistickými ideológmi prezentovaný ako filozofia, ktorá formuluje zákonitosti vývoja spoločnosti na báze „vedeckého poňatia dejín“. História bola zredukovaná do etáp charakterizovaných vlastníctvom výrobných prostriedkov. S výnimkou prvotnopospolnej spoločnosti, určujúcimi formáciami vo vzťahu k vlastníctvu výrobných prostriedkov boli v marxisticko-leninskom výklade dejín otrokárstvo, feudalizmus a kapitalizmus. Pre uvedené spoločenské formácie bolo príznačné vykorisťovanie človeka človekom. Poslaním komunistických strán bolo realizovať likvidáciu kapitalizmu a vybudovať socialisticкую spoločnosť. Završením spoločenského vývoja sa mal stať komunizmus, harmonická spoločnosť v ktorej by akákoľvek forma vykorisťovania zanikla. Dejinný vývoj v marxisticko-leninskej argumentácii bol definovaný ako zákonitý a cesta k jeho dosiahnutiu nebola interpretovaná ako postupný, mierový proces, naopak, marxizmus-leninizmus postuloval „revolučné riešenie“ spoločenskej zmeny, dosiahnuteľné len likvidáciou kapitalistického zriadenia cestou „proletárskej revolúcie“. Odstránenie kapitalizmu však neznamenalo automaticky vznik socialistickej spoločnosti. Vytvorenie nových spoločenských vzťahov sa formovalo v procese neustáleho triedneho boja proti reakcii.

Po februári 1948 sa marxizmus-leninizmus stal dominantnou ideológiou a určoval dianie vo všetkých sférach československej spoločnosti, vrátane vzdelania. Nestranickosť vzdelávacieho procesu nebola tolerovaná. Vytvorenie nových spoločenských vzťahov vyžadovalo radikálnu zmenu spoločenského vedomia. V procese vytvárania „socialistickej spoločnosti“ zohrávalo podľa ideológov marxizmu-leninizmu primárnu úlohu vzdelanie. Podľa povereníka školstva Ladislava Novomeského, nutnosť „správneho videnia štátneho života“ pedagógmi bola podmienkou ich pôsobenia v školstve. Prehlásil: „... zdôrazniť mi prichodí veľmi dôrazne, že správne videnie a oceňovanie postulátov nášho národného a štátneho života, medzi nimi i socializmu, ako aj správne videnie a oceňovanie Sovietskeho zväzu, nemôže byť vlastnosťou len učiteľov socialistov, len príslušníkov komunistickej strany. To musí byť pre budúcnosť jasné. A jasné musí byť aj to, že nieto nijakého predmetu, ktorému sa na našich školách vyučuje, kde by sme vý-

Prvomájové sprievody využívala KSČ pre svoje ideologické ciele

nimky z toho pravidla mohli pripustiť“.⁷² Novomeský zároveň poukázal na povinnosť pedagógov osvojiť si „*zásady socialistickej teórie a praxe*“.⁷³

Bezprostredne po príchode k moci, KSČ iniciovala organizačnú a ideologickú prestavbu vzdelávacieho systému v ČSR v bezprecedentnom rozsahu. Existujúca pluralita vzdelávacích inštitúcií bola eliminovaná zákonom č. 95/1948, ktorý prijalo Ústavodarné národné zhromaždenie 21. apríla 1948. Školy všetkých stupňov s výnimkou vysokých, vojenských a bohosloveckých škôl boli integrované do jednotnej školskej organizácie pod kontrolou štátu.⁷⁴ Jozef Mátej, jeden z prominentných autorít v oblasti školstva

72 NOVOMESKÝ, Ladislav. *Nový duch novej školy, Výber z prejavov a článkov o školstve a mládež 1945 – 1950*, Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 167-168.

73 „*Je prirodzené, že keď chceme, aby naša jednotná škola bola výchovným miestom pre novú, socialistickú generáciu, musí byť naše učiteľstvo oboznámené s hlavnými zásadami socialistickej teórie i praxe*“.⁷³ Novomeský, *Nový duch...*, s. 244.

74 „*Cielom sa stala unifikácia výchovy a vzdelávania bez ohľadu na pohlavie, náboženské vyznanie a sociálny pôvod, a to v materských školách, školách prvého stupňa – národných, druhého stupňa – stredných (vzdelávacie inštitúcie pre deti vo veku 11-15 rokov), školách tretieho stupňa – základných odborných školách, vyšších odborných školách a gymnáziách.*“ GABZDILOVÁ, Soňa. *Komunistická strana Československa a školstvo na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (Eds). *Bolševizmus, komunizmus a radikální socializmus v Československu*. Praha : Dokořán, 2003, s. 201.

v čase tzv. normalizačného režimu, deklaroval že „Zákon o základnej úprave jednotného školstva z roku 1948 má v dejinách nášho školstva skutočne historický význam. Priniesol definitívne víťazstvo myšlienky štátnej a jednotnej školy v Československu, a to predovšetkým vďaka víťazstvu nášho pracujúceho ľudu vo februári 1948. V štátnych školách v našej republike mládež sa vychováva a vzdeláva v duchu marxizmu-leninizmu“.75 Periodikum Pravda informovalo, že prijatie zákona sa stretlo s „nadšeným súhlasom“ pedagógov a študentov v celej republike.76

Na celoštátnej úrovni bola reforma školstva iniciovaná ústavným zákonom prijatým 9. mája 1948, ktorý garantoval právo na vzdelanie všetkým občanom republiky „budovaného na základe vedeckých poznatkov a princípov ľudovodemokratického charakteru Československej republiky“.77

Medzníkom v definovaní charakteru a poslania vzdelávacieho systému v Československu bol IX. zjazd Komunistickej strany Československa, počas ktorého boli vytyčené hlavné ciele výstavby v politickej, hospodárskej a kultúrnej sfére. V referáte venovanom marxisticko-leninskej výchove člen ÚV KSČ Václav Kopecký uviedol, že „Cestu k socializmu určuje naše nové široké poňatie marx-leninskej výchovy... To znamená, že musíme odbúrať všetko to staré, prekonané, čo z ideologickej nadvstavby kapitalistického poriadku zostalo a nad hospodárskou, sociálnou a politickou základňou novobudovaného poriadku musíme vybudovať novú našu ideologickú nadvstavbu v socialistickom duchu... Úlohy marxisticko-leninskej výchovy my teda teraz rozumieme v tom zmysle, že si všeobecne dávame za úlohu: dokončiť revoluč-

75 MÁDEJ, Jozef. Víťazstvo robotníckej triedy vo februári 1948 – základná podmienka pre všestranný rozvoj vzdelávania a výchovy socialistickej osobnosti v ČSR. In KOČKA, Michal (Ed.) *Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1973, s. 24.

76 „Zákon o jednotnej škole vyvolal na všetkých školách, v učiteľských i rodičovských radoch veľké nadšenie. Na všetkých školách v republike konali sa prejavy radosti a slávnostné prejavy. Obzvlášť na slovenských školách sa prejavovala radosť spontánnymi oslavami.“ *Pravda*, 23. apríl 1948, č. 94, Vzdelávanie všetkých bez rozdielu, s. 1.

77 V hodnotení vysokoškolského pedagóga Jána Kotoča „Rozhodný pokrok v budovaní nášho školstva priniesol predovšetkým zákon zo dňa 21. apríla 1948, č. 93 Zb. o základnej úprave jednotného školstva...Tento zákon, prijatý po Februárovom víťazstve pracujúceho ľudu, zoštátnil školu na celom území ľudovodemokratickej ČSR.“ KOTOČ, Ján. *Základy československého školstva*. In KOTOČ, Ján. *Slovenské školstvo po oslobodení* (Ed.). Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 7.

Účastníčky celoštátnej spartakiády v Prahe

ný prevrat v myšliach ľudí, uskutočniť ideologickú prevýchovu najširších mäs v socialistickom duchu...⁷⁸

Definíciu úlohy pedagógov v procese budovania socialistického povedomia formuloval ústredný tajomník KSS Gustáv Bareš počas celoštátnej konferencie pedagógov v Prahe v júli 1950. V úvode prejavu zhodnotil doterajšie úspechy v budovaní jednotnej školy – nové učebnice, zriadenie masovej organizácie mládeže a nástup novej generácie učiteľov. Vlasteneckú výchovu v duchu marxizmu-leninizmu bolo podľa G. Bareša nutné implementovať do obsahu vzdelania tak, aby „prenikla do všetkých predmetov“.⁷⁹ Podľa

78 *Pravda*, 29. máj, 1949, č. 126, V duchu smerníc súdruha Gottwalda a IX. zjazdu KSC rozvínieme zástavu marxizmu-leninizmu, s. 1.

79 G. Bareš videl úlohu školy vo výchove mladej generácie oddanej idei socializmu, pričom vzorom mal byť sovietska škola: „*Na našej škole je úloha, aby zviedla zápas o dušu prichádzajúcej najmladšej generácie národov Československa, aby túto generáciu vychovala už ako generáciu socialistickú, generáciu nových spoločenských vzťahov, novej kultúry, novej morálky...Vzorom pri tom je nám sovietska škola, ktorá vychovala tých bojovníkov, ktorí neslýchaným hrdinstvom pomohli nielen zachrániť svoju vlasť, ale aj celú ľudskú civilizáciu a kultúru.*“

periodika *Nitriansky kraj*, úlohou občianskej náuky a vlastenecká výchovy bolo prispieť „*k uvedomelej disciplíne, k uvedomelému pomeru k práci, k čínorodému vlastenectvu, k socializmu*“.⁸⁰ Ako „*spoločensko-filozofickú zložku učiteľskej prípravy*“, pozitívne hodnotil inklúziu občianskej náuky do obsahu vyučovania Miroslav Šubrt.⁸¹

Začiatkom októbra 1950 sa za účasti popredných stranických predstaviteľov konala celoslovenská konferencia učiteľov. G. Bareš vyjadril presvedčenie, že nová škola sa diametrálne odlišuje od škôl kapitalistickej spoločnosti. Na rozdiel od „*starej školy*“, ktorá údajne poskytovala len vzdelanie zodpovedajúce záujmom kapitalistického režimu, socialistická škola stojí v službách robotníckej triedy, v ktorej pôsobia učitelia, ktorí sú „*strážcami nového ducha a morálky mládeže*“.⁸²

Na základe rozhodnutia Ministerstva školstva vied a umení v Prahe, Povereníctva školstva a Zväzu zamestnávateľov školstva a osvetu v Bratislave, sa začiatkom februára 1951 začal vydávať týždenník *Učiteľské noviny*. Úlohou *Učiteľských novín* malo byť zlepšenie práce škôl, pomoc pri odhaľovaní nedostatkov v pedagogickom procese a hľadanií ciest ich eliminácie.⁸³ Podľa *Učiteľských novín* mali pedagógovia nezastupiteľnú úlohu vo výchove mla-

Pravda, 8. júl 1950, č. 157, Poslanie a úlohy učiteľstva pri výchove novej uvedomelej socialistickej generácie, s. 5.

80 *Nitriansky kraj*, 1. september 1950, č. 1, Ako budovať novú socialistickú školu, s. 11.

81 „*Z hľadiska obsahového treba v zreformovanom vzdelávaní učiteľov po februári 1948 vysoko vyzdvihnúť zaradenie predmetu „spoločenská náuka“ do učebných plánov, ktorý tvorí spoločensko-filozofickú zložku učiteľskej prípravy. Ide v ňom o štúdium všetkých zložiek marxizmu-leninizmu, ktorý sa odvtedy stal organickou súčasťou učiteľského vzdelávania spolu s predmetovou a pedagogickou zložkou*“. ŠUBRT, Miroslav. Organizačné a obsahové predmety stredných odborných škôl. In KOCKA, Michal (Ed.). *Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1973, s. 151.

82 „*Stará škola dávala širokým vrstvám pracujúcich úmyselne len obmedzený okruh poznatkov, vychovávala úzke vrstvy inteligencie podľa potrieb vtedy vládnucich vykorisťovateľských tried... Naproti tomu nová socialistická škola kladie si za cieľ vychovať robotníka a pracujúceho roľníka všestranne vzdelaného, činorodého, politicky uvedomelého, skutočného hospodára svojej krajiny; utvoriť nové oddiely inteligencie, späté s robotníckou triedou triedne i ideologicky...*“ *Pravda*, 3. október 1950, č. 231, O úlohách pri výstavbe socialistickej školy, s. 5.

83 *Učiteľské noviny*, 1. február 1951, č. 1, S *Učiteľskými novinami* k socialistickej škole, s. 1.

dej generácie k socialistickému vlastenectvu.⁸⁴ V prejave prednesenom na konferencii pedagógov konanej v závere školského roku 1952, Z. Nejedlý charakterizoval jednotlivé aspekty vlastenectva v socialistickej spoločnosti. Zdôraznil význam vlastenectva v protiklade ku kapitalistickému kozmopolitizmu a v tomto kontexte akcentoval primárnu úlohu školy pri výchove k socialistickému vlastenectvu ako základu v procese „budovania socialistickej budúcnosti“.⁸⁵

Prestavba školstva v súlade s ideológiou marxizmu-leninizmu bola primárnou, avšak nie jedinou zmenou, ktorou prechádzal vzdelávací systém po roku 1948. Úsilie predstaviteľov režimu mobilizovať ľudské i materiálne zdroje pre výstavbu priemyslu malo dopad aj na oblasť školstva. V správe vypracovanej pre PŠ je uvedená podrobná analýza všetkých oblastí školstva za školský rok 1950/1951. Vzhľadom na skutočnosť, že sa jednalo o interný materiál, je venované viac priestoru reálnemu stavu a správa sa nevyhýba ani popisu existujúcich nedostatkov.

Potreba výstavby siete materských škôl bola zdôvodnená „*odbremenením matiek o ich starosť o deti*“, čím sa mal zabezpečiť úspech nábory matiek do pracovného procesu. Proces výstavby materských škôl prebiehal

84 „*Ide tu o vysoko čestnú úlohu našich učiteľov, ide o vysoko ideovú prácu, ide o rozvinutie širokého ideologického nástupu, o veľkú ostrážitosť proti kompromisníctvu, oportunistizmu a ustupovaniu, ide o výchovu, ktorá musí vychádzať z marxizmu-leninizmu, z jeho svetového názoru, z jeho teórií a poučiek, z jeho zásad...Učiteľ musí každého mladého človeka vychovávať k socialistickému vlastenectvu a proletárskemu internacionalizmu, čo znamená učiť našu mládež slávnej histórii našich národov, ich pokrokových tradíciám, a ...že kráčame pevne po boku Sovietskeho zväzu.*“ In *Učiteľské noviny*, 9. august, 1951, č. 28, Za vysokú ideovosť v školskej práci, s. 1.

85 „... vidíme veľmi dobre, ako je dnes ostro postavená otázka kozmopolitizmu kapitalistického sveta a vlastenectva socialistického sveta. Je pochopiteľné, že škola je jedno z miest, kde sa práve tento zápas odohráva... Škola nikdy nebola a nemôže byť sama sebe účelom, aby sa vznášala kdesi v prázdnote. Naša škola stojí na pôde tejto republiky, na pôde dneška a jeho potrieb, a k tomu vychováva našu mládež. Na prvom mieste musí vychovávať našu mládež k budovaniu republiky v celej šírke tejto úlohy. Musí ju vychovávať k víťazstvu socializmu... My budujeme novú socialistickú budúcnosť za pomoci Sovietskeho zväzu, s pomocou najpokrokovejšej sily dneška, my budujeme svoju budúcnosť pod vedením súdruha Stalina, najväčšieho ducha dneška, ktorý vedie celé ľudstvo vpred... Práve preto musí naša škola slúžiť potrebám našej vlasti a pripravovať našu mládež pre úlohy, ktoré jej vlast ukladá.“ In *Učiteľské noviny*, 17. júl 1952, č. 28-29, Za výchovu mládeže k socialistickému vlastenectvu, s. 3-4.

v priemyselných lokalitách s vysokou mierou zamestnanosti žien a v miestach kde bol plánovaný rozvoj priemyslu. V školskom roku 1949/1950 bolo v materských školách umiestnených približne 30 000 detí zamestnaných matiek. V správe je uvedené, že „Bolestivou stránkou rozvoja siete materských škôl zostáva aj naďalej nedostatok ubikácií, či už pre nové materské školy, alebo pre zavedenie celodennej starostlivosti na jestvujúcich už materských školách. Za nedostatok materských škôl treba pokladať aj veľký počet nekvalifikovaných učiteliek. Z počtu učiteliek pôsobiacich na materských školách je viac ako 50 % nekvalifikovaných“.⁸⁶

Kolektívne stravovanie v školskej družine

Významnou zmenou v štruktúre národných škôl malo byť „zlučovanie národných a stredných škôl pod spoločnú správu (tzv. deväťročné školy)... a pokusné zavedenie organizácie práce podľa sovietskeho vzoru (striedavé dochádzanie niektorých školských ročníkov do školy)“.⁸⁷

V kategórii stredných škôl boli kriticky hodnotené tzv. neuplné stredné školy, ktoré neposkytovali vzdelanie porovnateľné s plnohodnotnými strednými školami. Pranierovaný bol rastúci počet takýchto škôl. Zatiaľ čo v školskom roku 1949/1950 pôsobilo 202 neuplných stredných škôl s celkovým počtom žiakov 11 453, do decembra 1950 sa ich počet zvýšil na 273 škôl a 15 660 žiakov. Ako najväčší problém bol uvedený nedostatok kvalifikovaných učiteľov, vyčíslený na približne 600 osôb. Školská správa plánovala riešiť neuspokojivú situáciu zriadením krátkodobých a dlhodobých kurzov pre výchovu učiteľov z radov pracujúcich. Pozitívne bol však prezentovaný pokrok v ideologickom vzdelávaní a najmä oboznamovanie sa so sovietskou školou: „pre urýchlenie socialistického prerodu našej školy zameriava sa školská správa na systematické zvyšovanie ideovopolitickej a odbornej úrovne učí-

86 SNA, f. PŠ S/1951, č. 94, š. 96, Vývoj školstva podľa jednotlivých druhov škôl, s. 4-5.

87 Tamže, s. 6.

*Plnenie prvej päťročnice v rokoch 1949 – 1953.
Dobová propagandistická fotografia*

teľov. Za týmto účelom sústredili sme sa na zoznámenie nášho učiteľa so sovietskou školou a sovietskou pedagogikou vybudovanou na základe marxizmu-leninizmu... Rozšírenie sovietskych pedagogických diel popri úspešne sa rozvíjajúcom dialkovom štúdiu na Pedagogickej fakulte a... popri Učiteľských novinách, ktoré majú dnes už 16 000 odbe-

ratelov, významným spôsobom urýchľuje socialistický prerod našej školy“.⁸⁸

Vzhľadom k rapidnej výstavbe priemyslu, v ktorom sa prehlboval nedostatok technicky vzdelaných pracovníkov, nepovažoval režim za nutné zvyšovať počet gymnázií. V správe je uvedené, že „Na Slovensku ostáva oproti vlnajšiemu šk. roku počet gymnázií nezmenený, t. j. 70. Z toho sú 3 gymnázia s ukrajinským vyučovacím jazykom a 1 gymnázium s maďarským vyučovacím jazykom. V tomto školskom roku je zapísaných 16 511 žiakov; v šk. roku 1950/51 ich bolo 16 131. Malý vzrast sa vysvetľuje ohromným rozmachom odborných škôl.“ V správe je akcentovaný dôraz kladený na „triedny pôvod“ žiakov: „Prednosť mali deti robotníkov, malých a stredných roľníkov a pokrokovej pracujúcej inteligencie. Tým sa zlepšilo triedne zloženie žiactva na gymnáziách“.⁸⁹

Vzrástol význam ruského jazyka ako vyučovacieho predmetu. Už v roku 1945 bol ruský jazyk zaradený do vyučovania ako povinný predmet. Nastolenie komunistického režimu viedlo k ďalšiemu zvyšovaniu dôrazu kladenému na potrebu vyučovania ruštiny. Cieľom učebných osnov z roku 1948 bolo vyučovaním ruského jazyka vstěpovať žiakom jeho blízkosť a význam pre budovanie vzťahov s obyvateľmi Sovietskeho zväzu. Podľa Eleny Kováčikovej „Uznesenie Predsedníctva ÚV KSČ o učebniciach pre národné a stre-

⁸⁸ Tamže, s. 7.

⁸⁹ SNA, f. PŠ S/1951, č. 94, š. 96, Vývoj školstva podľa jednotlivých druhov škôl, s. 7.

né školy z 28. mája už jasne formulovalo ciele socialistickej školy, zdôrazňovalo výchovu v zmysle zásad marxizmu-leninizmu... jeho realizácia vo vyučke ruštiny znamenala cielavedomé zintenzívnenie ideovo-politickej výchovy žiakov upevňovaním vzťahov mládeže k ZSSR.⁹⁰

V dielni. Pionieri sa zoznamujú s robotníckymi povolaniami

Príprava žiakov gymnázií na štúdium vysokých škôl technického zamerania sa odrazila aj v zmenách v obsahu štúdia.⁹¹ V závere hodnotenia gymnázií je poukázané na nedostatky v kvalite vedomostí žiakov a zabezpečení vhodných učebníc: „Záverečné skúšky nám súčasne ukázali, že gymnáziá majú značné nedostatky v príprave žiakov na vysoké školy, a to zo stránky odbornej, tak i zo stránky ideologickej... I keď bol vydaný v minulom školskom roku značný počet učebníc pre gymnáziá, otázka kvalitných učebníc zostáva i naďalej páľčivou otázkou“.⁹²

V časti venovanej pedagogickým gymnáziám správa charakterizovala tento typ vzdelávacích zariadení ako školy „nového typu“. Účelom pedagogických gymnázií bolo popri odbornom vzdelaní poskytovať i všeobecné vedomosti. Úroveň vedomostí bola mala rovnakú úroveň, ako na všetkých gymnáziách, takže absolventi mohli pokračovať v štúdiu na vysokých ško-

90 KOVÁČIKOVÁ, Elena. Ruský jazyk na slovenských školách po roku 1948, IN-KOCKA, Michal. *Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky*. Bratislava : PRAVDA, 1973, s. 207.

91 V správe je uvedené, že „V intenciách uznesení ÚV KSČ, vzhľadom na prudký rast priemyslu na Slovensku a s tým spojenú zvýšenú potrebu vysokokvalifikovaných technických kádrov vydala školská správa úpravu, aby so čím najväčším počtom žiakov volil deskriptívnu geometriu namiesto neživotnej latinu...V živých jazykoch sa začíname viac orientovať na jazyk nemecký ako na jazyk anglický a francúzsky.“ SNA, f. PŠ S/1951, č. 94, š. 96, Vývoj školstva podľa jednotlivých druhov škôl, s. 8-9.

92 Tamže, s. 9.

lách. Z celkového počtu 20 pedagogických gymnázií, 13 pripravovalo učiteľov pre národné školy a 7 pre učiteľky materských škôl.⁹³

Medzivojnová Československá republika disponovala moderným priemyslom a bola významným producentom zbraní. V rámci sovietskeho bloku pripadla republike úloha uprednostniť zbrojárenskú výrobu, i keď to viedlo k stagnácii životnej úrovne obyvateľstva. Dôraz na rozvoj priemyslových odvetví, dôležitých pre zbrojnú výrobu, kládol vysoké požiadavky na dostatok odborne vzdelaných pracovníkov, čo malo za následok rapidnú výstavbu technických škôl na Slovensku.⁹⁴ Obsah vyučovania bol zameraný na získanie poznatkov, ktoré by maximálnej miere zodpovedali potrebám priemyslu. Stanovenému cieľu bol prispôsobený obsah výuky najmä v poslednom ročníku stredných škôl, v ktorom dominovali odborné predmety a závodná prax. Zvolený prístup bolo zdôvodnený preberaním skúsenosti z práce sovietskeho vzdelávacieho systému. V správe je konštatované, že *„Táto úprava je založená na bohatých a osvedčených skúsenostiach sovietskych stredných škôl technických /technikumov/, hospodárskych, železničných a iných, je však prispôsobená našim podmienkam“*.⁹⁵

Význam odborných škôl sa odrazil aj v dôraze, ktorý kládli štátne orgány na Slovensku na ideologickú výchovu žiakov a zvyšovanie ideologickej úrovne pedagógov. V *Správe o stave ideologickej výchovy na odborných školách* vypracovanej pre PŠ, je uvedené, že v dôsledku politickej „aktivizácie“ pedagógov sa v roku 1950 ideologickej úrovni vyučovania podstatne zlepšila.⁹⁶ Okrem citovaných opatrení k údajnému zlepšeniu ideologickej úrov-

93 *„Pedagogické gymnáziá sú školami nového typu. Sú to školy, na ktorých sa pripravujú podľa najlepších sovietskych vzorov nové, robotníckej triede oddané učiteľské kádre. Minulý rok vyšli z nich prví abiturienti, ktorí sú už učiteľmi nového typu a ktorí vedú dávať do súvislosti školu s výstavbou socializmu u nás“*. Tamže, s. 10.

94 *„Najprudší, ba priam búrlivý rast sa prejavuje u priemyselných škôl. Počet žiactva v prvých ročníkoch v školskom roku 1951/52 oproti školskému roku 1950/51 vzrástol o 100% a za posledné dva roky o 400 %... Ako rýchlo a smelo rastie naše priemyselné školstvo, svedčí otvorenie takých veľkých škôl v tomto školskom roku, ako je v Trnave 27 tried, vo Zvolene 30 tried, v Banskej Štiavnici 13 tried... Celkový počet žiakov stúpil z 3615 v roku 1948/49 na 10561 v roku 1951/52.“* Tamže, s. 13-14.

95 Tamže, s. 16.

96 Podiel na zlepšení ideologickej úrovni vyučovania na odborných školách údajne malo: *„a/ Politické a ideologické aktivizovanie učiteľstva, a to: smernicami IX. zjazdu KSC a KSS, I. celoslovenskou konferenciou učiteľov a prenesením jej výsledkov na nižšie zložky, ďalej uzneseniami ÚV KSC a KSS a ich prenášaním na školy a napokon poradou učiteľstva odborných škôl v Žiline. b/Pravidelné čítanie*

ne výchovy a vyučovania prispelo aj zriadenie metodických komisií podľa sovietskeho vzoru, ktoré mali prispieť k zvýšeniu kvality vyučovania najmä po stránke politickej a ideologickej.⁹⁷ Dosiahnuté výsledky však neboli interpretované jednoznačne pozitívne. Pranierovaná bola nízka metodická úroveň vyučovania a to najmä v oblasti ideologickej a politickej a malý dôraz kladený budovaniu socializmu v ZSSR.⁹⁸ Nedostatky boli vysvetľované nízkou úrovňou odborného ako aj ideologického vzdelania pedagógov.⁹⁹ Ako neuspokojivý bol hodnotený tiež nedostatok učebníc, ktoré „nedávali návod ako prehľbovať ideologickú výchovu a materialistický svetonázor“.¹⁰⁰

Akútny nedostatok kvalifikovaných pracovníkov v priemysle malo zmierniť zriadenie tzv. vyšších škôl pracujúcich (VŠP). PŠ zriadilo uvedené vzdelávacie inštitúcie 7. februára 1950 výnosom č. 1495/50 na základe uznesenia Zboru povereníkov z 2. februára 1950. Náborom v závodoch a výrobných prevádzkach boli poverené krajské národné výbory (KNV) a organizácie revolučného odborového hnutia (ROH). V *Správe o nedostatkoch na vyšších školách pracujúcich*, je realizácia náboru hodnotená kontroverzne. Sľubný začiatok vzdelávacieho procesu v ďalšom pokračovaní nesplnil očakávania PŠ. V mnohých prípadoch frekventanti z rôznych príčin štúdiu zanechali.¹⁰¹ Medzi najčastejšími príčinami sú uvedené náročnosť štúdia, slabá úroveň vzdelania frekventantov, neschopnosť zvládnuť učebnú látku,

politickej a odbornej tlače, preberanie záväzkov na pracovisku, ktorými sa upevňuje front mieru...štúdium sovietskej odbornej tlače, ktorej na školách je dostatok, viaceré prípady družnej spolupráce učiteľov a ľudovou správou, patronátnymi závodmi a pod.“ SNA, f. PŠ – kolégium povereníka, š. 180, č. 474-485, s. 2.

97 Metodické komisie boli hodnotené jednoznačne pozitívne: „*Tam kde metodické komisie pracovali, zlepšila sa úroveň ideologickej výchovy. Výchova k uvedomelej disciplíne prejavila sa nakoniec v lepších vedomostiach žiakov. Vyššie ideologické uvedomenie učiteľov znamenalo aj lepšie výsledky vyučovania.*“ Tamže, s. 3.

98 Tamže.

99 Na odborných školách údajne vyučoval značný počet „rôznorodých“ pedagógov. Väčšina pedagogického často nemala ani minimálne pedagogické vzdelanie. Dôsledkom bolo, že svoje politické vedomosti nedokázali v pedagogickom procese uplatniť. Učitelia údajne nemali predstavu, ako možno vyučovať ideologický správne napr. chemickú technológiu, účtovníctvo, baníctvo a pod. Značná časť učiteľov nemala dostatočné „*politické a odborné vzdelanie*“, čo malo za následok „*formálne prevádzanie ideologickej výchovy*“. Tamže, s. 4.

100 Tamže, s. 5.

101 „*Po počiatkovej dobrej dochádzke do VŠP vyskytli sa v neskorších mesiacoch početné prípady vystúpenia zo školy. Ak na technickom smere bol ku dňu 21. III. 1950 stav 1801 frekventantov, koncom apríla 1950 navštevovalo tento smer už*

vyťaženosť v práci a iné príčiny.¹⁰² Príčinou poklesu značného počtu prihlásených študentov bola aj snaha inštitúcií poverených náborom zaistiť maximálny počet frekventantov bez ohľadu na ich odbornú spôsobilosť. Tento nedostatok sa negatívne prejavil najmä v štúdiu technických odborov.¹⁰³

Transformácia stredoeurópskych štátov, vrátane Československa, na satelity Sovietskeho zväzu mala za následok zmenu postoja voči národnostným menšinám. Na Slovensku sa táto zmena prejavila predovšetkým voči maďarskej minorite. Po roku 1945 československá vláda rozhodla deportovať z územia štátu tzv. neslovanské menšiny – teda Nemcov a Maďarov. V prípade nemeckého obyvateľstva bol uvedený zámer realizovaný a na Slovensku zostal len zlomok pôvodného nemeckého obyvateľstva. V prípade podstatne početnejšej komunity Maďarov však signatári mierovej zmluvy (USA, ZSSR, Veľká Británia a Francúzsko), uzavretej v auguste 1946, zamietli požiadavku vlády ČSR, aby bola z územia štátu deportovaná aj maďarská menšina. Československé úrady následne aplikovali viacero metód s cieľom zredukovať počet príslušníkov maďarskej minority. Snahy dosiahnuť uvedený cieľ cestou výmeny obyvateľstva s Maďarskom, transferom maďarského obyvateľstva z regiónu južného Slovenska do Čiech a absurdným pokusom „reslovakizovať“ príslušníkov maďarskej minority s odôvodnením, že sa jedná o Slovákov ktorí boli uhorskými vládami maďarizovaní, však neuspeli. V období rokov 1945 – 1948 žili Maďari na Slovensku ako bezprávná komunita.¹⁰⁴

len 1513.“ SNA, f. PŠVU, S/1951 tajné, š. 96, s. 1. Správa o vyšších školách pracujúcich.

102 „Mnohí poslucháči pokladali štúdium na VŠP za menej namáhavé. Keď sa zoznámili s požiadavkami školy, prestali si dôverovať a chodiť do školy po 8. hod. dennom zamestnaní. Iní sú príliš zatažení prácami a funkciami, nedostáva sa im času na riadnu dochádzku a na štúdium. Niektorí prijatí poslucháči mali veľmi slabé predbežné vzdelanie, veľký časový odstup od štúdia a sami zistili, že by nemohli držať krok s požiadavkami a tempom školy“. Tamže.

103 „Závody a organizácie ROH v závodoch ktoré nábor a výber prevádzali za pomoci KNV, prijali do VŠP frekventantov často i bez plných politických a odborných predpokladov. Takto sú v odbore strojníckom potom i súdruhovia, ktorí nemali nikdy predtým nič so strojmi a ani teraz pri nich nepracujú. Pri robení učebných plánov a osnov sa rátało s tým, že prax všetci frekventanti VŠP si nadobudnú na pracoviskách a teraz máme medzi frekventantmi vyšších škôl pracujúcich strojníckeho odboru napr. i stolára, obsluhovača výtahu, kanc. pomocníka, murára, pekára, obuvníka, cukrára atď. Takí frekventanti keď nestačia, vystupujú.“ SNA, f. PŠVU, S/1951 tajné, š. 96, s. 2. Správa o vyšších školách pracujúcich.

104 K problematike výmeny obyvateľstva a reslovakizácie pozri ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : VEDA,

Jednou z radikálnych politických zmien po nastolení komunistického režimu bola implementácia tzv. proletárskeho internacionalizmu, ktorý sa stal určujúcim kritériom v prístupe k obyvateľstvu bez ohľadu na národnostnú príslušnosť. Konzekventne, ako plnoprávni občania ČSR, príslušníci maďarskej minority získali nárok na vzdelanie v ich materinskom jazyku.

Proletársky internacionalizmus. Návšteva z Indie v spoločnosti zväzakov

V septembri 1948 školská správa zahájila výučbu v maďarskom jazyku.¹⁰⁵ Jednalo sa však len o maďarské pobočky pri slovenských školách. Do konca roku 1951 bolo na Slovensku zriadených 319 pobočiek pri slovenských národných školách a 7 pobočiek pri stredných školách. Po IX. zjazde KSS boli pobočky nahradené školami s maďarským vyučovacím jazykom. Celkovo bolo v školskom roku 1950/1951 na Slovensku zriadených 139 materských škôl s celkovým počtom 4667 žiakov, 527 národných škôl s 36 860 žiakmi, 108 stredných škôl s 11 527 žiakmi, 4 odborné školy s 243 žiakmi a 5 gymnázií s 605 žiakmi. Sieť škôl poskytujúcich vzdelávanie v maďarskom jazyku bola v školskom roku 1951/1952 doplnená oddelením s maďarským vyučovacím jazykom, zriadeným pri Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, ktorá mala 5 študijných odborov a 44 poslucháčov. Napriek úsiliu PŠ o urýchlenú výstavbu maďarského menšinového školstva, pretrvávali nedostatky. Primárnym problémom bol nedostatok pedagógov a všeobecne nízka úroveň učiteľov, ktorí na školách pôsobili. Z celkového

1993; ŠUTAJ, Štefan. Nútené prisídľovanie Maďarov do Čiech. Prešov : UNIVERSUM, 2005. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava : Kaligram, 2012.

105 GABZDILOVÁ, Soňa. *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dunajská Streda : Lilium Aurum – Nadácia Katedra, 1999.

počtu 885 učiteľov, ktorých v rámci politicko-odborných kurzov vyškolila školská správa, značná časť požiadavkám nevyhovovala.¹⁰⁶

Po februári 1948 komunistický režim inicioval radikálnu transformáciu vysokých škôl. Na Slovensku vydalo PŠ 17. júna 1949 výnos č. 154.058/49-V/1, ktorý obsahoval smernice pre prijímanie do 1. ročníka slovenských vysokých škôl univerzitného a technického smeru v školskom roku 1949/50. Do prvých ročníkov mohli byť prijatí uchádzači o štúdium, ktorí zložili záverečnú skúšku v rámci škôl III. stupňa (gymnázium alebo vyššia škola odborná). V procese prijímania žiakov na vysoké školy mala byť realizovaná zásada, že „*prednostne budú prijatí absolventi štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysokoškolské štúdium, ktorí zložia záverečnú skúšku*“.¹⁰⁷

Požiadavky komunistického režimu vo vzťahu k úlohe vysokých škôl v spoločnosti boli formulované v zákone o vysokých školách, č. 58/1950 Zb., prijaté Národným zhromaždením 18. mája 1950. Na základe uvedeného zákona bol zriadený Štátny výbor pre vysoké školy, ktorý pôsobil ako poradný orgán ministra školstva a bol poverený poskytovať vyjadrenia „*o zásadných veciach a dôležitých opatreniach na vysokých školách a starať sa o vedeckú a umeleckú úroveň vysokých škôl*“. Zákon stanovil organizačnú štruktúru vysokých škôl a definoval pôsobnosť valných zhromaždení, katedier, vedeckých a umeleckých ústavov, rektorov, rád vysokých škôl, dekanov, fakultných rád, atď.¹⁰⁸

Cieľom reformy vysokých škôl bolo ich úplné podriadenie štátnej moci. Na všetkých vysokých školách sa stala integrálnou súčasťou obsahu vyučovania občianska náuka. Pri rektorátoch boli zriadené katedry marxizmu-leninizmu. Zvýšenie pomeru študentov z robotníckych a roľníckych rodín k celkovému počtu poslucháčov bolo riešené prijímaním do štúdiá absolventov štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy.¹⁰⁹ Štruktúru študentskej obce zmenili aj administratívne zásahy do jej zloženia. Na školách došlo k čistkám, absurdne definovaným ako „*demokratizácia*“,

106 SNA, f. PŠVU, S/1951 tajné, bez čísla (b. č.), š. 96, s. 18. Vývoj školstva podľa jednotlivých druhov škôl.

107 Výnosy a vyhlášky, zošit 12, č. 155. Výnos školstva vied a umení zo dňa 17. júna 1949, č. 154.058/49-V/1, ktorým sa vydávajú smernice pre prijímanie do 1. ročníka slovenských vysokých škôl univerzitného a technického smeru v študijnom roku 1949/50, s. 401.

108 Zákon 58/1950 Zb. – zákon o vysokých školách. Sbírka zákonů republiky Československé, Roč. 1950, Částka 27, Vydaná 3. června 1950, s. 114-120.

109 SNA, f. PŠ, S/1951 tajné, i. č. , š. 96, s. 27. Vývoj školstva podľa jednotlivých druhov škôl.

v rámci ktorých boli vylúčení, prípadne do výroby preradení študenti obvinení z „*vyvíjania reakčnej činnosti*“. Sekretariát ÚV KSS schválil „*demokratizáciu vysokých škôl*“ škôl 2. marca 1949. Študenti, ktorí študovali popri zamestnaní, mali byť kvôli nedostatočnému prospechu vylúčení zo štúdia len vo výnimočných prípadoch, ak boli vznesené aj výhrady voči ich politickej orientácii. Podľa správy ÚV KSS o priebehu „demokratizácie“ na slovenských vysokých školách, bolo z celkového počtu 3376 študujúcich, vylúčených 896 študentov.¹¹⁰ V celoštátnom meradle bolo z 39 667 študujúcich vylúčených 10 203 študentov.¹¹¹

Uznesenia IX. zjazdu KSS mali neblahý vplyv na stupňovanie napätia a strachu na vysokých školách. V správe pre kolégium poverenika PŠ z apríla 1950 je uvedené, že terčom kritiky na školách sa stali profesori, ktorí sa údajne dopúšťali „*ideologických chýb*“ v prednáškach a v ich práci na školách.¹¹² Na zasadnutiach profesorských kolektívov, pedagógovia „*sebakriticky zhodnotili svoju doterajšiu činnosť po stránke ideologickej, pedagogickej, vedeckej a v otázke výchovy vedeckého rastu. Dávali si konkrétne záväzky... v štúdiu marxisticko-leninskej literatúry, v zdokonalovaní sa v ruštine, v štúdiu sovietskej odbornej literatúry a jej popularizácie, v prepracovaní prednášok, sylabov, učebných pomôcok atď*“.¹¹³

Na propagácii reformy vysokých škôl v súlade s marxisticko-leninskou ideológiou aktívne participovala periodická tlač, na Slovensku najmä *Učiteľské noviny* a *Pravda*. V Čechách sa uvedenej problematike venovalo periodikum *Pedagogika*. Ernest Sýkora, ktorý nahradil z buržoázneho nacio-

110 SNA, f. PŠ- Prezídium, 1949, č. 1098 – 1101, š. 302.

111 DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Ideologizace vědy a školství 1945 – 1960. In *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 2010, s. 41.

112 „*Po zasadnutí ÚV KSS 6. – 8. apríla bola zahájená na vysokých školách intenzívna kampaň boja proti buržoáznemu nacionalizmu, ktorá už v svojich počiatkoch vyústila do masového nástupu pokrokových síl do ideologického boja proti všetkým zvyškom buržoáznej ideológie... Hlavnú úlohu v tomto pohybe prevzal Československý sväz mládeže. Na okresných aktívoch funkcionárov ČSM skoro za každú fakultu vystúpili zväzáci funkcionári, ktorí veľmi konkrétne a bojovne kritizovali jednotlivých študentov i profesorov, poukazovali priamo na ideologické chyby v ich prednáškach, skriptách aj v ich celkovom chovaní a politických postojoch na fakultách... prvý krát na vysokých školách otvorene a bojovne postavili sa pokrokové zložky študentov i učiteľov proti všetkým zvyškom buržoáznej ideológie, buržoáznemu nacionalizmu, kozmopolitizmu a západniarskej orientácii časti profesorov...*“ SNA, f. PŠ – kolégium poverenika, šk. 179, č. 464 – 473.

113 Tamže.

nalizmu obvineného povereníka školstva Ladislava Novomeského, v článku *Za socialistické vysoké školy* načrtnol hlavné požiadavky, ktoré mali byť splnené v rámci prestavby vysokých škôl.¹¹⁴ Denník *Pravda* poukázal na zásluhy KSC a vlády pri výstavbe vysokých škôl a neopomenul zdôrazniť, že starostlivosť venovaná školám predstaviteľmi štátu sa „*musí s plným uznaním stretnúť u vysokoškolských učiteľov, ktorí sú za urýchlenú prestavbu našich vysokých škôl na školy socialistické zodpovední a ktorí ju jedine môžu uskutočniť*“.¹¹⁵ Neustále opakovanou požiadavkou ministerstva školstva bola prestavba vysokého školstva podľa sovietskeho vzoru. Realizáciu uvedeného cieľa mal riadiť Československo-sovietsky inštitút.¹¹⁶

V čase, keď Rudolf Slánsky, druhý najmenejší muž režimu a povereník školstva Ladislav Novomeský, spolu s ďalšími prominentným komunistami, boli „usvedčení“ zo zločinov proti republike, E. Sýkora v prejave prednesenom na III. konferencii učiteľov zaujal stanovisko k „odhaleným zradcom“ a úlohám, ktoré z tejto situácie vyplývali pre školy: „*Naša III. celoslovenská učiteľská konferencia sa schádza... v dňoch keď pred očami celého pracujúceho ľudu bol vynesenej prísny a spravodlivý rozsudok nad protištátnym sprisahaneckým centrom, vedeným Rudolfom Slánskym... Je známe, že francúzsky agent Novomeský zámerne izoloval našu školu od života, od budovateľského úsilia nášho ľudu. Je rovnako známe prečo tak robil. Chcel vše-*

114 „*Naše vysoké školy vo vlaňajšom roku pod vedením našej rodnej strany významným spôsobom sa uplatnili na ideologickom fronte. Tohto roku bude však treba hneď od začiatku ešte energiejšie, ešte bojovnejšie nastúpiť do odhalovania buržoáznej ideológie a do prebojovania marxisticko-leninského svetového názoru v celej našej práci. To preto, lebo ako sa hovorí v prehlásení Štátneho výboru pre vysoké školy – priostril sa medzinárodný zápas o mier, zrýchlila sa výstavba socializmu u nás a v dôsledku toho zostril sa tiež triedny boj v našej vlasti... Preto je nanajvýš potrebné... aby hneď od začiatku na všetkých fakultách oveľa nástojčivejšie vystúpili do popredia otázky užšieho spojenia s praxou, otázky plánovania a výchovy nových mladých vedeckých kádrov... Už od začiatku tohto školského roku postupujeme o ďalší významný krok dopredu. Predovšetkým treba vyzdvihnúť zriaďovanie katedier marxizmu-leninizmu, na ktorých t. r. v prvých ročníkoch budú prednášané dejinyVKS (b) a vo štvrtom ročníku dejiny KSC.“ In *Učiteľské noviny*, 4. október 1951, č. 36, *Za socialistické vysoké školy*, s. 1.*

115 *Pravda*, 24. január 1952, č. 20, Veľké úlohy vysokých škôl, s. 1.

116 „*Novým nástrojom aplikácie sovietskej vedy se stal Československo-sovietsky inštitút založený pri ministerstve školství v roce 1950 z podnětu a za přímé účasti Zdenka Nejedlého, jehož úkolem bylo „osvojit si výsledky nejpokrokovější vedy na světě, sovietské vedy, a pracovat v úzkem souručenství s ní.“* DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka. *Ideologizace vědy...*, s. 51

možne zabráňovať tomu, aby sa naša škola po oslobodení zmenila z nástroja triedneho panstva buržoázie na nástroj socialistickej prestavby spoločnosti... Preto bolo nanajvýš potrebné vytýčiť heslo: postaviť školu do stredu socialistickej výstavby... V tomto smere dosiahli sme, najmä zásluhou zvýšenej aktivity ZO KSS na školách, ako i zásluhou zlepšenej činnosti Zväzu zamestnancov školstva, značné úspechy... Strana a vláda každým dňom nástojčivejšie stavajú pred našich učiteľov, pred Zväz mládeže, otázku výchovy kádrov. Žiadajú od nás ponajprv, aby sme plnili plán čo do počtu žiakov. Ale predovšetkým nám prikazujú, aby sme prehľadili politickú, ideologickú, odbornú výchovu našej mládeže, aby z našich škôl vychádzali mladí ľudia, ktorým sa ideí socializmu, ako to to zdôrazňuje s. Gottwald, stali rodnou vecou a ich srdcia zahoreli túžbou prispieť čo najviac k ich víťazstvu.¹¹⁷

Komunistický totalitný režim žiadal, aby pedagógovia boli úplne oddaní ideológii marxizmu-leninizmu a túto oddanosť boli učitelia povinní dokazovať neustáloou propagáciou nadradenosti socialistickeho zriadenia. Periodikum *Pravda* akcentovalo aj povinnosť učiteľov byť aktérmi boja proti "spoločenským predsudkom a tmárstvu".¹¹⁸ Redakcia *Pravdy* priznala, že značná časť pedagógov nespĺňala vytýčené požiadavky, predovšetkým v ideologickej oblasti. Riešením mala byť implementácia „triedneho hľadiska“ vo výbere budúcich učiteľov, teda príprava osob na učiteľské povolania z radov robotníckej mládeže a preberanie sovietskych skúseností vo sfére vzdelávania.¹¹⁹

117 *Učiteľské noviny*, 11. december 1952, č. 44 – 50, Zrýchľujeme tempo budovania socialistickej školy! Referát povereníka školstva, vied a umení Ernesta Sýkoru, s. 4-5.

118 „Učiteľ musí byť plamenným propagátorom marxizmu-leninizmu, myšlienok socialistickeho vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu, zaniateným bojovníkom proti tmárstvu, najlepším pomocníkom a radcom svojho ľudu.“ *Pravda*, 1. júl 1953, č. 183, Za ďalší rozmach nášho školstva, s. 1.

119 „... mnohí učitelia usilovným štúdiom zvýšili svoju odbornú kvalifikáciu. Ale to všetko nestačí. Je ešte veľa nekvalifikovaných učiteľov, v ideovo politickej úrovni učiteľov sú ešte nedostatky a okrem toho aj ich počet nestačí kryť potreby stále sa rozširujúcej siete škôl. To všetko nepriaznivo sa odráža na úrovni výchovy a vzdelávania dorastajúceho pokolenia. Aby sa spomínané nedostatky aspoň čiastočne odstránili, školská správa vo zvláštnych kurzoch pripravuje nové učiteľské kádre z radov robotníkov... Aj ďalší ideovo-politický a odborný rast ostatných učiteľov, ktorí už majú príslušnú kvalifikáciu, treba postaviť na nové základy. Sovietske skúsenosti ukazujú, že pri riešení tejto otázky nemožno sa už nadsť zaobísť bez vytvorenia takých podmienok, aké v Sovietskom zväze posky-

Kriticky boli hodnotené nedostatky vo vzdelávacom systéme na Slovensku aj počas X. zjazdu KSS. Podľa redakcie *Pravdy*, „*klúčovou otázkou školskej politiky*“ bolo „*zvýšiť úsilie o pozdvihnutie socialistického uvedomenia, marx-leninskej vzdelanosti a odbornej spôsobilosti pedagogických kádrov na školách všetkých stupňov.*“¹²⁰

Určujúcu úlohu pri výchove učiteľov mali vysoké školy pedagogické. K chybám a ceste k ich odstráneniu vo vzdelávacom procese pedagógov sa vyjadril rektor Vysokej školy pedagogickej v Bratislave Gustáv Pavlovič počas otvorenia nového školského roku 1953/1954. Kritizoval koncentráciu výuky na odbornosť, ktorá viedla k „buržoáznemu historizmu“, čoho výsledkom bola „samoučelná“ kumulácia učebnej látky. Podľa G. Pavloviča, sa stala takáto výchova nepružnou, neprispôsobivou a odtrhnutou od života a „*V spoločnosti budujúcej socializmus je to výchova protisocialistická, pre výchovu učiteľa načisto nevyhovujúca.*“¹²¹ Znalosť marxizmu-leninizmu, zdôraznil G. Pavlovič, bola nevyhnutnou podmienkou úspešnej vedeckej práce v každom odbore. Ako nebezpečný bol charakterizovaný „buržoáznym individualizmom“, ktorý oslaboval kolektívny prístup pri vedeckom bádani. V závere vystúpenia definoval marxizmus-leninizmus ako nezastupiteľný základ pre výchovu pedagógov bez ohľadu na obsah vzdelávania.¹²²

V období boja proti „buržoáznemu nacionalizmu“, v ktorom žiaden z funkcionárov KSS si nebol istý, že sa nestane obeťou obvinení z „proti-

tujú napríklad ústavy pre ďalšie vzdelávanie učiteľov...“ In *Pravda*, 1. júl 1953, č. 183, Za ďalší rozmach nášho školstva, s. 1.

120 „*Zjazd našej strany poukázal aj na rozmach školstva... čo sa prejavilo najmä vo zvýšení úsilia o vytvorenie socialistickej školy. To však neznamená, že už môžeme byť spokojní so súčasným stavom našich škôl. Naše školy ešte zďaleka nie sú opravdivými vyhňami socialistickej výchovy, vo výchove a vzdelávaní je ešte celý rad nedostatkov, ktorých odstránenie má byť našim prvoradým cieľom.*“ In *Pravda*, 5. júl 1953, č. 187, Splnenie uznesenia X. zjazdu v školstve.

121 *Učiteľské noviny*, 15. október 1953, č. 41, Vysoké školy pedagogické – vyhne socialistickej výchovy, s. 3.

122 „*Klasici marxizmu prvý raz v histórii ľudstva vedecky určili ciele a úlohy výchovy v komunistickej spoločnosti, vedecky určili jej zložky hranice i váhu výchovy, triednu povahu, postavenie učiteľov pri výchove i jej organizáciu. Z týchto pozícií, pozícií marxizmu-leninizmu, treba viesť rozhodný boj proti nevedeckým náhľadom vo výchove...Na našich vysokých školách sa ešte často myslí, že otázka marxizmu-leninizmu sa dotýka len katedier marxizmu-leninizmu. To je základný omyl. Postaviť celý proces vedeckej i výchovnej práce na vysokých školách na základy marxizmu-leninizmu je otázkou všetkých katedier, učiteľov i žiakov školy.*“ Tamže.

socialistickej“ činnosti, bola adorácia Sovietskeho zväzu ako vzoru vo všetkých oblastiach života nielen nutnosťou, ale zároveň dôkazom oddanosti „veci socializmu“. Imperatív čerpať zo sovietskych skúsenosti sa stal pravidlom aj vo sfére vzdelania. Napriek neustalým výzvam predstaviteľov vzdelávacích inštitúcií a periodickej

Medzinárodný deň žien. Pionieri blahoželajú k sviatku svojej súdružke učiteľke

tlače uplatňovať sovietske metódy v pedagogickej práci, ako neuspokojivý bol kritizovaný pokrok v tomto procese. Gustáv Bareš v prejave na VI. celoštátnej konferencii pedagógov pranieroval nedostatočnú pribojnosť učiteľov v boji proti „prežitkom buržoáznej pedagogiky“: „*Naši učitelia študujú sovietsku pedagogiku a máme u nás už aj nasledovníkov Makarenkovej húževnatosti... My však ešte nestavíme výsledky sovietskej pedagogiky a najmä Makarenkovej pedagogiky bojovne proti prežitkom buržoáznej úplatkovej pedagogiky, proti pedológii a nevedieme proti týmto prežitkom dôsledný a rozhodný boj.*“¹²³ Ako jednu z primárnych povinností učiteľov definovala redakcia *Učiteľských novín* výchovu mládeže k láske k Sovietskemu zväzu a k poznaniu, že spojenectvo so ZSSR je „*nutné vážiť si ako oko v hlave*“.¹²⁴

Aby vzdelávací systém plnil úlohy vytýčené komunistickým režimom, bolo nutné zásadne zmeniť obsah učebníc používaných na všetkých stup-

123 *Učiteľské noviny*, 26. júl 1951, č. 26 – 27, Podľa sovietskeho vzoru rozvíjať pedagogickú vedu, s. 1.

124 „*Všetci si plně uvedomujeme, za čo všetko vďačíme ZSSR. Sovietsky zväz nám pomáhal a ustavične pomáha pri budovaní socializmu... Bude preto našou najkrajšou povinnosťou vychovávať nám zverenú mládež k láske a oddanosti voči ZSSR a veľkému učiteľovi pracujúcich na celom svete s. Stalinovi. Spojenectvo so Sovietskym zväzom budeme strážiť ako oko v hlave a zostaneme mu navždy verní. Vo vyučovaní budeme preto žiakov oboznamovať so životom v ZSSR... a to najmä na hodinách ruštiny a prostredníctvom aktivizovaných skupín ZČSP na školách.*“ In *Učiteľské noviny*, 17. máj 1952, č. 16, Význam uznesení ÚV KSS a škola, s. 3.

ňoch škôl. V správe Kultúrneho výboru adresovanej PŠ z 18. apríla 1951 sa uvádza, že „Štátny pedagogický ústav začal organizovať učebnicovú tvorbu začiatkom roku 1949, no intenzívnejšie sa jej venoval až po IX. zjazde KSS, keď sa ukázalo na veľký nedostatok učebníc na našich školách a na ich naliehavú potrebu.“¹²⁵ Do apríla 1951 Štátny pedagogický ústav pripravil 216 učebníc, čo podľa vlastného vyjadrenia bolo považované za „uspokojivé“.¹²⁶ Ako kritický bol hodnotený nedostatok učebníc pre odborné školy, najmä v dôsledku malého počtu kvalifikovaných autorov na Slovensku. Dočasným riešením bolo prekladanie českých učebníc do slovenského jazyka.¹²⁷ V správe pre Zbor povereníkov datovanej 5. októbra 1951, E. Sýkora informoval o nedostatkoch v obsahu učebníc pre národné a stredné školy, ako aj pre gymnázia a odborné školy. Neuspokojivý, podľa E. Sýkora, bol malý dôraz kladený na výchovu mládeže k „socialistickému vlastenectvu“, a na výchovu k „vedomej discipline.“¹²⁸ Za účelom odstránenia citovaných nedostatkov PŠ vypracovalo *Metodické state*, ktoré obsahovali „kritický“ rozbor všetkých vydaných učebníc a pokyny pre učiteľov „v ktorých častiach treba vysvetlovať učivo tak, aby vyhovovalo zo stránky ideovej, vecnej a metodickej.“¹²⁹

Informatívny pohľad na prístup v hodnotení učebníc podávajú články publikované v *Učiteľských novinách* pod súborným názvom *Hodnotíme učebnice*. Popri metodickej, obsahovej a estetickej stránke, pozornosť bola venovaná najmä ideologickej úrovni učebníc. Napr. učebnica vlastivedy vydaná Výskumným pedagogickým ústavom v Prahe v roku 1949, preložená do slovenského jazyka bola hodnotená „Kolektívom pre posudzovanie učebníc“ so značnými výhradami. Časť učebnice venovanú ideologickým otázkam posúdili členovia kolektívu ako nevyhovujúcu a rovnako critic-

125 SNA, f. PSVU S/1951 – tajné, š. 96, č. 94. Zázjazd kultúrneho výboru NS na Slovensko – správa.

126 Tamže.

127 Tamže.

128 „Aj keď učebnice, ako sa hovorí v uznesení predsedníctva ÚV KSS, ak ich porovnáme s bývalými učebnicami predmníchovskej buržoáznej republiky, znamenajú ohromný pokrok vpred, predsa len vo svojej náplni majú mnoho nedostatkov: Z nich najväčšími sú ustúpčivosť v zásadách marx-leninizmu, kompromisnosť v otázkach svetového názoru a okolnosť, že výberom materiálu nevychovejajú v žiaducej miere našu mládež k socialistickému vlastenectvu, k soc. humanizmu, uspokojivo ju nevychovejajú k socialistickému vzťahu k práci a nepestujú v potrebnej miere vedomú disciplínu.“ SNA, f. ÚV KSS, XLV – XLVII, 1 – 33, 1949 – 1951, š. 466. Správa o výrobe a učebníc a o vydávaní žiackych a pedagogických časopisov.

129 Tamže.

ké stanovisko zaujali k obsahovej a metodickej stránke a navrhli jednotlivé časti učebnice prepracovať.¹³⁰

S výnimkou osláv Stalinových životných jubileí, najväčším sviatkom boli v ZSSR a v Sovietskym zväzom ovládaných satelitných štátoch výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (VOSR). Na prípravách a kome-moráciách sa podieľala celá spoločnosť, vrátane škôl a organizácií mládeže. Pri príležitosti 35. výročia VOSR, PŠ, do ktorého kompetencie patrila rea-lizácia osláv vo sfére školstva, rozoslalo rektorátom a dekanátom vysokých škôl obežník obsahujúci organizačné a personálne pokyny určujúce formu a obsah osláv, ktoré mali školy realizovať.¹³¹

35. výročie VOSR bolo komemorované aj predstaviteľmi strany a vlády. 29. októbra 1952 sa zišlo Národné zhromaždenie Československej repub-liky, aby pozdravilo výročie VOSR. Predseda Národného zhromaždenia Bedřich John v prejave prehlásil, že „*Národní shromáždění republiky Česko-slovenské sešlo se dnes na této slávnostní schůzi, aby vzpomenulo největšího svátku sovětského lidu a sovětských národů, 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce v Rusku, které za několik dní nadšeně a vděčně bude slávit vše-*

130 „Obsah učebnice zo stránky ideologickej a vecnej nevyhovuje. Jej články nepre-búdzajú v žiakoch lásku k vlasti a slovanským národom, k ľudovodemokratic-kým štátom a málo prispievajú k socialistickej výchove. Nie je spomenutá KSČ, ako hybná sila nášho spoločenského zriadenia. Nie je venovaná dostatočná po-zornosť bojovníkom za socializmus: Leninovi, Stalinovi, Gottwaldovi... Chýba-jú texty o boji pracujúceho ľudu, o boji za našu slobodu, o boji partizánov, tex-ty o kolektivizácii pôdy, o socializácii dediny a spriemyslení Slovenska, o boji za mier... Zo stránky metodickej učebnica má tiež svoje nedostatky, nie je dost názorná... a čo je najdôležitejšie, chýbajú zhrnutia na konci článkov, ktoré by sa deti naučili.“ In *Učiteľské noviny*, 22. II. 1951, č. 4, O učebnici vlastivedy pre 3. ročník národných škôl, s. 5.

131 „V deň osláv 25. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie vysoké školy usporiadajú na jednotlivých fakultách... manifestácie všetkých učiteľov, zamest-nancov a študentov. Na slávnostnej manifestácii prehovoria význační akademickí funkcionári, laureáti štátnych cien a verejní činitelia. V slávnostnom referáte zhodnotí rečník historický význam IX. zjazdu VKS (b), zdôrazní význam Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie pre vznik ČSR, pre našu cestu k socializmu a zdôrazní význam sovietskej vedy pre vývoj vedy v ČSR a vo všetkých mierumi-lovných zemiach. Manifestačné slávnosti pripravia rektori, prípadne dekaní vy-sokých škôl v najužšej spolupráci so stranickými a masovými organizáciami na vysokých školách.“ Štátny archív Košice (ďalej ŠA K), f. PF SU, č. 33936/152-IV, š. 5. 35 výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, smernice pre oslavy.

*chen náš pracujúci ľud mŕst i venkova spolu se všemi pokrokovými a mírumilovnými lidmi v celém ostatním světě.*¹³²

Príležitosťou prejavit' lásku a oddanosť Sovietskemu zväzu boli tiež významné politické udalosti v ZSSR, úspechy sovietskej vedy atď. Konanie XIX. zjazdu Komunistickej strany ZSSR v roku 1952 *Učiteľské noviny* prezentovali ako mílnik vo výstavbe sovietskeho školstva a zároveň ako zdroj poučenia pre školy na Slovensku.¹³³ Redakcia poukázala na „nezvratný fakt“, že základom všetkých vedeckých odborov je marxistická veda o spoločnosti.¹³⁴

Servilnosť československej vlády voči ZSSR vyústila do rozhodnutia pozvať sovietskych pedagógov, aby prednášali na vysokých školách v ČSR. 6. januára 1953 rozoslalo PŠ všetkým rektorátom a dekanátom vysokých škôl na Slovensku obežník, v ktorom informovalo, že „*Na žiadosť vlády republiky Československej vysiela vláda ZSSR svojich vedeckých pracovníkov, aby po dobu niekoľkých mesiacov prednášali na našich vysokých školách a aby nám tak priamo pomáhali pri výstavbe a skvalitňovaní vysokého školstva... Je potrebné, aby sme sovietskym profesorom pri ich pobyte v ČSR umožnili, aby sa oboznámili i s našim kultúrnym životom. Podľa svojich záujmov budú navštevovať vybrané predstavenia divadelné, filmy, koncerty a podobne... Svoju lásku im prejavíme najlepšie stálou pozornosťou a sústavnou súdružskou starostlivosťou.*“¹³⁵

Vrcholom servilnosti bola zbožná úcta preukazovaná Stalinovi. Soviet-ský diktátor bol prezentovaný ako geniálny vodca, ktorý mal rozhodujú-

132 Národní shromáždění republiky československé I. volební období 10. zasedání Těsнопisecká zpráva o slávnostní (65.) schůzi Národního zhromáždění republiky Československé v Praze ve středu dne 29. října 1952, Praha 1952.

133 „Nový školský rok otvorili sme v čase keď náš pracujúci ľud prijal s nadšením rozhodnutie o zvolaní XIX. zjazdu VKS (b). Na jeho počesť pracujúci uzatvárajú mnohé cenné záväzky. Aj naše učiteľstvo prijalo zvolanie XIX. zjazdu Leninovej a Stalinovej strany s veľkou radosťou, lebo zjazdy Komunistickej strany v Sovietskom zväze boli i v minulosti významnými udalosťami nielen v živote sovietskeho ľudu, ale i v budovaní sovietskej školy...XIX. zjazd bude teda veľkým prínosom aj pre budovanie školstva v našej vlasti...“. In *Učiteľské noviny*, 25. október 1952, č. 39, Na počesť XIX. zjazdu VKS (b), s. 1.

134 A všetkým našim vysokoškolským učiteľom treba adresovať slová s. Stalina: „Je však jeden odbor vedy, ktorého znalosť je pre bolševikov vo všetkých odboroch vedy nepostrádateľná. Týmto odborom je marxisticko-leninská veda o spoločnosti...“ Tamže.

135 ŠA K, f. PF SU, š. 5, č. 50149/52-IV/2. Dočasné hospodárske smernice o zaistení pobytu a pôsobení sovietskych profesorov v ČSR.

cu zásluhu na pokroku vo všetkých oblastiach života v Sovietskom zväze. V oblasti vzdelania a výchovy sa významným fórom pre publikáciu článkov o Stalinových zásluhách stali periodiká *Pedagogika* a *Učiteľské noviny*.

Skalka Jarolím, tajomník pedagogického oddelenia Československo-sovietskeho inštitútu v článku *J. V. Stalin o komunistickej výchove mládeže*, vykreslil Stalina ako stratéga formulujúceho podstatné úlohy socialistickej pedagogiky.¹³⁶ Stalinovu výnimočnosť neopomenul vyzdvihnúť ani minister školstva, vied a umení Zdeňek Nejedlý. V prejave počas VI. celoštátnej konferencie školských pracovníkov zdôvodnil potrebu vyučovania ruského jazyka okrem politických dôvodov aj preto, že „*Je to jazyk Leninův, Stalinův, jazyk, který je nám proto tak blízký jako žádný jiný.*“¹³⁷ Stalinova údajná genialita bola akcentovaná aj v oblasti výskumu jazyka, ako významného faktora vo vyučovacom procese. Podľa Josefa Váňu, dekana pedagogickej fakulty Karlovej univerzity, „*Stalinovy příspěvky k jazykovědě objasňují zákonitosti společenského vývoje, ukazují význam národních jazyků, vysvětlují proč kapitalismus potlačuje národní kultury, kdežto socialismus je plně rozvíjí. Proto jsou Stalinovy projevy vědeckou posilou v boji za socialismus a za mír... Proto v socialistické škole, která chce zajistit všestranný rozvoj každého žáka, vyučování mateřskému jazyku a vyučování jazykům vůbec, musí být postaveno na nový základ marxistické jazykovědy.*“¹³⁸ Vlasta Drchlová, pracovníčka Výskumného ústavu pedagogiky v Prahe, vyjadrila presvedčenie, že „*J. V. Stalin zasáhl jako budovatel socialistické společnosti v SSSR do všech oborů lidské činnosti, které se podílejí na její výstavbě. Zabýval se velmi mnoho i místem a úkoly výchovy při budování socializmu... I když Stalin považo-*

136 „*Soudruh Stalin učí, že jednou z nezbytných podmínek úspěšné socialistické výstavby je vytvoření inteligence z řad dělnické třídy... Soudruh Stalin žádá od studentů, aby se na sebe dívali jako na neodlučitelnou část pracujícího lidu, aby obětavě sloužili lidu, aby se nevzdalovali od lidu, nýbrž spojili se s ním co nejtěsněji, aby se nepovyšovali nad lid, nýbrž uvědoměle a s láskou jej vedli k budování socialistické a komunistické společnosti... Ve výchově mládeže soudruh Stalin přikládá velký význam marxisticko-leninské výchově a politickému zocelení mladých kádřů... Soudruh Stalin přesvědčivě ukázal na význam kritiky a sebekritiky jako hybné síly vývoje socialistické společnosti, jako bolševické metody výchovy mladých kádřů.*“ SKALKKA, Jarolím. J. V. Stalin o komunistické výchově mládeže. In *Pedagogika*, 1951, roč. I – 1951, č. 9 – 10, s. 516-521.

137 Projev ministra školství, věd a umění, laureáta státní ceny, prof. Dr. Z. Nejedlého na VI. celostátní konferenci školských pracovníků. In *Pedagogika*, 1951, roč. I – 1951, č. 7 – 8, s. 386-394.

138 VÁŇA, Josef. Význam Stalinových prací o jazykovědě pro pedagogiku. In *Pedagogika*, 1952, roč. I – 1952, č. 9 – 10, s. 513-516.

val vybudování sovětské školy za základní krok ke zvýšení všeobecné úrovně vzdělání pracujících, přece jen je nepokládal za jedinou cestu. Sovětský svaz pod jeho vedením vybudoval celý systém mimoškolních vzdělávacích opatření jak pro mládež, tak pro dospělé... Stalinovo dílo nepomáhá pedagogice jen v řešení základních a všeobecných otázek, aby se mohla ustavit věda vskutku socialistická, ale vrhá nove světlo i na některé její speciální problémy... Zejména to co řekl Stalin o vztahu myšlení a jazyka, sahá svým významem daleko za obor lingvistiky. Ojasněním těsné souvislosti myšlení a řeči dává Stalin do rukou pedagogiky mocný nástroj, jímž lze ovládnout proces rozvoje rozumových schopností člověka.¹³⁹ V závěre článku V. Drchalová, vycházející z Stalinova „dialektického chápání věcí“, vyjadrila potřebu sa od Stalina naučit.¹⁴⁰

Význam, aký prisudzovalo straníckej vedenie vzdelávaciemu systému sa odzrkadlil aj v dominantnom postavení straníckych organizácií na školách všetkých stupňov. Primárnou úlohou straníckych organizácií bolo implementovať uznesenia centrálnych straníckych organov –v konkrétnych podmienkach dohliadať na plnenie ideologického programu strany a eliminovať akékoľvek náznaky nezávislého myslenia v radoch pedagógov. Vedúci tajomník KSS Univerzity Komenského Matej Lúčan definoval úlohy straníckych organizácií na školách vo viacerých rovinách. Straníckej organizácie mali byť katalyzátormi prehľbovania znalosti marxizmu-leninizmu, ako účinného nástroja v boji proti „cudzím ideológiám“.¹⁴¹ V zápase proti „buržoáznemu nacionalizmu“, deklaroval M. Lúčan, bolo nutné pochopiť „mechaniku triedneho boja“ a v tomto kontexte bojovať proti „buržoáznej morálke, individualizmu, meštiackemu pomeru k práci a pozostatkom malo-meštiackej mentality.“¹⁴² Ani M. Lúčan neopomenul vzdať povinný hold so-

139 DRCHALOVÁ, Vlasta. Znalost díla J. V. Stalina, klasiků marxizmu-leninizmu, pomůže budovat socialistickou pedagogiku. In *Pedagogika*, 1953, roč. III – 1953, č. 8 – 9, s. 449-458.

140 „Stalinův příklad jako učitele jde ovšem dál a hloub. Vzorná forma jeho podání není výsledkem nějjaé rutiny, nýbrž je projevem mistrného ovládnání věci samotné, dialektického ovládnání věcí a jevů. I v tom je třeba jít za ním a učit se od něho, vnikat do metod jeho práce a snažit se osvojit si je“. Tamže.

141 „Ak organizácia strany na škole chce účinne prispieť k pozdvihnutiu úrovně vyučovania a dosiahnuť to, aby každý predmet sa vyučoval marxisticky, ak chce organizácia v tej súvislosti zbaviť vyučovanie akýchkoľvek prejavov buržoáznych ideológií, komunisti musia zrejme poznať marxizmus-leninizmus a prejavy cudzích ideológií vo všetkých svojich formách.“ In *Učiteľské noviny*, 17. apríl 1952, č. 16, Závodné organizácie KSS na školách do bojevej aktivity, s. 1.

142 Tamže.

vietskej pedagogike ako vzoru pre slovenských učiteľov: „Nestačí však študovať len marxisticko-leninskú teóriu, treba sústavne študovať aj literatúru odbornú, predovšetkým sovietsku. Na prvé miesto treba postaviť najmä štúdium sovietskej pedagogiky, bez poznania ktorej nie je mysliteľná nielen dobrá úroveň vyučovania a výchovy, ale ani dobrá politická práca komunistov.“¹⁴³ Podľa *Učiteľských novín* stranické organizácie boli povinné byť „dušou pedagogických kolektívov“. V stanovení úloh stranických organizácií na školách a vo vymedzení kompetencií strany a vedenia školy bol ako záväzný vzor uvedený sovietsky model.¹⁴⁴ Kľúčovú úlohu v atmosfére „zostrujúceho sa triedneho boja“ mali mať učitelia – komunisti. Úlohou stranických organizácií pri školách bolo zlepšenie organizácie, kontrola práce a zodpovednosť pri plnení zverených úloh.¹⁴⁵

V rámci boja proti „buržoáznemu nacionalizmu“, ktorého hlavným obvineným vo sfére školstva bol povereník L. Novomeský, vypukol „hon na čarodejnice“. Voči učiteľom boli vznášané vykonštruované obvinenia, ktorých dôsledkom bola strata zamestnania.¹⁴⁶ Učitelia, ktorí síce neboli pre-

143 Tamže.

144 „*Bolševická strana, Ústredný výbor VKS (b) venuje veľkú pozornosť ľudovému vzdelaniu, stále ho majú na zreteli a riadia tento veľmi dôležitý ideologický úsek. Základné stranické organizácie na školách a v aparáte oddelenia ľudového vzdelania sú povolané zabezpečiť, aby sa uvádzali do života smernice komunistickej strany o otázkach ľudového vzdelávania... Riaditeľ školy je aministratívnym vedúcim školy a plne za ňu zodpovedá... Stranická organizácia sa nezaobrá správu školy, je zamestnaná predovšetkým politickou prácou kolektívu, jeho komunistickou výchovou a tak aktívne spolupôsobí pri odstraňovaní nedostatkov, ktoré prekážajú aby vyučovanie a výchova žiakov bola správna.*“ In *Učiteľské noviny*, 6. marec 1952, č. 10, Stranická organizácia – duša pedagogického kolektívu, s. 2.

145 „*Predovšetkým učitelia – komunisti musia mať vedomie zodpovednosti za dôsledné plnenie úloh školy, dôsledné na každom kroku bojovať za uznesenia strany a vlády, byť vzorom v plnení povinnosti... Aby sa zlepšila práca stranických organizácií na školách je v prvom rade potrebné vniesť presný systém do ich práce, zlepšiť plánovanie a pracovný obsah, účinnejšie bojovať proti formalizmu v práci, dôsledne ju kontrovať a viesť súdruhov k plnej zodpovednosti za ich prácu a za splnenie zverených úloh.*“ In *Učiteľské noviny*, 4. september 1952, č. 36, Veľké poslanie ZO KSS na školách, s. 1.

146 „*Priamo v súvislosti s obvinením L. Novomeského bolo postihnutých približne 600 učiteľov a školských pracovníkov na všetkých stupňoch škôl, ktorí boli prepustení, preložení alebo inak diskriminovaní. Dôvody boli často banálne. Stačilo pochvalné vyjadrenie o práci L. Novomeského ako povereníka, náhodné stretnutie, resp. osobná známosť, verejné vyjadrenie sympatie alebo úcty k jeho činnosti*

pustení zo škôl, avšak nespĺňali „ideologické požiadavky“, či už to bola nízka angažovanosť, vierovyznanie, prípadne podozrenie, že sa kladne vyjadrovali o L. Novomeskom, boli v mnohých prípadoch „dislokovaní“, t. j. preložený z miest svojho pôsobenia do škôl v odľahlých lokalitách, čo bola forma trestu. O dislokáciách rozhodovali dislokačné komisie, zriadené pri krajských národných výboroch (KNV). V správe PŠ *O doterajších skúsenostiach z činnosti referátov pre školstvo vedu, osvetu a telesnú výchovu na KNV* je uvedené, že smernice o dislokácií učiteľov boli vypracované v spolupráci PŠ a krajských národných výborov, ale KNV smernice porušovali: „*Tieto ujednaná a pokyny však kraje v mnohých prípadoch nerešpektovali a na škodu riadneho chodu škôl robili násilné dislokačné opatrenia... Učiteľstvo pod vplyvom rôznych intervenčných zásahov bolo v značnej miere prekladané... pričom sa často nerešpektovali služobné záujmy škôl... Je pochopiteľné, že za takejto situácie vzniká medzi učiteľstvom panika, podráždenosť, neistota a nechúť k ďalšej práci.*“¹⁴⁷ Tiež v správe PŠ o „dislokáciách“ v školskom roku 1951/1952 bol dovtedajší priebeh hodnotený kriticky.¹⁴⁸

Prekvapujúco kriticky hodnotili situáciu tiež *Učiteľské noviny*.¹⁴⁹ Účelom „dislokácií“ podľa *Učiteľských novín* nemalo byť „zneistenie“ učiteľov,

či priateľstvo s ním.“ GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učiteľov na Slovensku v období vrcholiaceho stalinizmu (1948 – 1953) In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 139-140.

147 SNA, f. PŠ, S/1949, š. 92, č. 81-216. Vec: Správa o doterajších skúsenostiach z činnosti referátov pre školstvo, osvetu a telesnú výchovu pri KNV.

148 „Prvým krokom k prevedeniu očisty bolo prepustenie 324 učiteľiek – rehoľníc ku dňu 30. júna 1950. Druhým krokom bola minuloročná dislokácia pre školský rok 1950/1951, v ktorej malo byť učiteľstvo zbavené výslovných nepriateľov a záškodníkov, ktorí nemohli byť našej škole na osoh. Tieto tak dôležité úlohy na poli novej kádrovej politiky minuloročná dislokácia celkom nespĺnila vinou chýb, ktoré sa pri jej prevádzaní robili. Najhlavnejšou chybou minuloročnej dislokácie bolo, že nebola politicky pripravená, chápaná a prevádzaná... nebola dostatočná spolupráca so stranou, s odborovou a s masovými organizáciami... dislokácia prevádzaná bola len po linke úradnej... učelia boli z prílišnej horlivosti prekladaní často z malicherných príčin... s prekladacími a prepúšťacími učiteľmi nevedeli sa pohovory...“ SNA, f. PŠ – kolégium poverníka, š. 179, č. 464-473; Správa o dislokácii učiteľstva za školský rok 1951/1952.

149 „... musí sa nám podariť uzavrieť tú éru, keď učelia s obavami očakávali koniec školského roku a keď v niektorých okresoch a krajoch nemohli sa zbaviť pocitu neistoty ani počas školského roku, lebo orgány ľudovej moci často bez udania dôvodov a bez účasti zástupcov odborovej organizácie robili personálne opatrenia prenáhle a často aj nesprávne.“ In *Učiteľské noviny*, 13. marec 1950, č. 11,

Československé celoštátne spartakiády sa konali na veľkom Strahovskom štadióne v Prahe. Prvá z nich sa konala v roku 1955

ale vybudovanie podmienok v kolektívoch, ktoré by napomáhali „rozvoju socialistickej školy“.¹⁵⁰ Avšak, ako informovali *Učiteľské noviny*, prekladaná učiteľov do odľahlých lokalít sa nestali nástrojom skvalitnenia vzťahov v rámci pedagogických kolektívov, ale i naďalej zostávali represívnym prostriedkom so všetkým negatívnymi dôsledkami.¹⁵¹

Sústavnou starostlivosťou o učiteľov zabezpečme tohoročnú dislokáciu učiteľov, s. 5.

150 „Úlohou tohoročnej dislokácie je vytvoriť na školách nadšené a obetavé pracovné kolektívy. Len také kolektívy nám môžu zabezpečiť úspešný rozvoj socialistickej školy, pomôcť pri zavádzaní socialistickej práce na dedine a riadne plniť úlohy, ktoré má škola v priemyslových oblastiach“. Tamže.

151 „Nesprávnymi formami v kádrovej práci sa nám často nepodarilo vytvoriť nové, radostné prostredia v našich školách... V školskom rezorte dislokácia učiteľstva mala značné nedostatky a zlá kádruvacia práca v školstve vyústila práve pri dislokácii... Akože mohol byť učiteľ spokojný, keď bez toho, aby mu niekto pomáhal, radil, hovoril s ním, kritizoval – naraz bol premiestnený proti svojej vôli, často aj bez vedomia riaditeľa, školského inšpektora a odborárskej organizácie... A smutné bolo, že... učitelia boli nespokojní, netrpezliví a mysleli nato, či budú premiestnení, prepustení a pod. V práci si neboli istí. Tu sa vybavovali niekedy aj

Po februári 1948 venoval komunistický režim v ČSR veľkú pozornosť in-doktrinácii mládeže marxisticko-leninskou ideológiou. Marxizmus-leniniz-mus, na rozdiel od náboženských predstáv a „*buržoáznych pseudovedeckých teórií*“ bol údajne jediný svetonázor založený na „vedeckom“ poznaní spo-ločenských zákonov. Výchova mládeže v duchu marxisticko-leninskej ideo-lógie bola nielen súčasťou vyučovania na školách, ale tiež náplňou aktivít mládežníckych organizácií. Do februára 1948 existovalo v ČSR viacero or-ganizácií mládeže s rozdielnou politickou orientáciou. Pre komunistov bola pluralita mládežníckych organizácií neprijateľná. Ešte na jar 1945 G. Hu-sák prehlásil, že jedinou mládežníckou organizáciou bude Zväz slovenskej mládeže (ZSM).¹⁵² Paralelnou organizáciou v Čechách bol stal Zväz českej mládeže (ZČM). Politický vývoj po februári 1948 podmienil aj vývoj mlá-dežníckeho hnutia. Prvá konferencia jednotného Zväzu slovenskej mládeže v máji 1948 sa konala v atmosfére úplnej jednoty a oduševnenia, ktoré kopí-rovalo zhromaždenia komunistickej strany. V príhovore V. Širokého, ktorý bol „*prerušovaný dlhým a búrlivým potleskom*“, Široký prehlásil, že „*Význam tejto konferencie bol určený už tým, že sa koná takmer v predvečer volieb do NS. Nový ráz a nové ovzdušie tohoročných volieb sú dôsledkom historického víťazstva nášho ľudu nad rozvratnou reakciou z februára tohto roku.*“¹⁵³

Rovnako, ako pre všetky spoločenské organizácie, aj pre Zväz sloven-skej mládeže sa zväz sovietskej mládeže – Komsomol, stal vzorom v obsahu i forme práce slovenskej mládežníckej organizácie. Príležitosťou vzdať hold Komsomolu bolo slávnostné zhromaždenie ZSM 11. novembra 1948 v Bra-tislave za účasti podpredsedu vlády V. Širokého, ktorý prehlásil, že Komsomol je „*nevyčerpatelným zdrojom poučenia*“ a úlohou ZSM je učiť sa od „*brat-ov komsomolcov*“ výchove uvedomelých občanov republiky: „*Naša mládež sa zúčastňuje s plnými právami politického života, má možnosť vzdelávať sa a učiť sa... A práve tak ako Komsomol vychoval v sovietskej mládeži nové mravné hodnoty mladého človeka... tak ako leninský Komsomol vychoval v sovietskej mládeži obetavosť, oddanosť, lásku a vernosť svojmu ľudu a štá-tu, práve tak aj Sväz slovenskej mládeže, učiac sa od vzdelaných a skúsenos-*

„*osobné účty*“, ľudia boli aj bez vážnych príčin „*odkráľovaní*“. Treba skončiť aj s takou politikou, kde sa presadzujú nezdravé protekcionárske tendencie“. In *Učiteľské noviny*, 28. február 1952, č. 9, Tohoročná dislokácia učiteľstva – krok v kádrovej politike pri budovaní socialistickej školy, s. 2.

152 Podľa E. Sýkoru bol Zväz slovenskej mládeže založený 14. marca 1945. SÝKO-RA, Ernest. *Keď sa začínala budúcnosť*. Bratislava : Smena, 1986, s. 18.

153 *Pravda*, 25. máj 1948, č. 119, Mládež organizuje slávne víťazstvo jednotnej kan-didátky, s. 1.

*tami bohatých bratov komsomolcov, má pre našu republiku vychovať nových uvedomelých, obetavých a vyspелých mladých občanov.*¹⁵⁴

Zjednocovací proces v rámci komunistickej strany kopírovalo zjednotenie oboch mládežníckych zväzov.¹⁵⁵ ZSM a ZČM vytvorili jednotnú organizáciu – Československý zväz mládeže (ČSM) počas zlučovacieho zjazdu 23. apríla 1949, v rámci ktorého bol ustavený Slovenský zväz mládeže (SZM).¹⁵⁶

K úloham zväzáckeho hnutia sa V. Široký vyjadril aj na prvej celoslovenskej konferencii robotníckej mládeže konanej vo februári 1950. Okrem požiadavky zvyšovania produktivity práce, reagoval na atmosféru rastúceho napätia v ČSR, varoval pred „*zvyškami kapitalistických živlov*“ pričom zdôraznil povinnosť ČSM viesť svojich členov k ošťažitosti.¹⁵⁷

Udalosťou, na ktorej sa považovali za nutné zúčastniť čelní predstavitelia vlády a Národného frontu, vrátane prezidenta republiky a generálneho tajomníka KSČ K. Gottwalda, bol zjazd Československého zjazdu mládeže, konaný v dňoch 7. – 10. júna 1950. V úvode príhovoru K. Gottwald nazval mládež „*kvetom a pýchou republiky*“ a ocenil skutočnosť, že „*Český i slovenský zväz mládeže s pomocou komunistickej strany zviadli úspešne boj o jednotu mládeže proti jej reakčným rozbíjačom a vychovali tak funkcionárske kádre, ktoré... vedeli urobiť zo zjednoteného Československého zväzu mládeže miliónovú organizáciu.*“ Úlohou ČSM do budúcnosti, zdôraznil Gottwald,

154 *Pravda*, 13. november 1948, č. 262, Komsomol – vzor pre našu mládež, s. 1.

155 „*Činnosť ČSM i ZSM i ostatných zväzov mládeže v špecifických podmienkach smerovala k spoločným celospoločenským cieľom, ktorých riešenie splyvalo s životnými záujmami mladej generácie. To pospájalo najmä po februári 1948 zväzy mládeže nespočetnými zväzkami, ktoré sa postupne zlievali v jediný mohutný prúd socialisticky orientovanej československej mládeže*“. SÝKORA, E. *Keď sa začínala budúcnosť...*, s. 263.

156 Tamže.

157 „*Často si dostatočne neuvedomujeme, že cesta k socializmu je sprevádzaná najostrejšími formami triedneho zápasu a malo si uvedomujeme základnú spoločenskú poučku, že buržoázia dobrovoľne neustúpi, že opierajúc sa o sily Imperializmu bude klásť odpor a robiť všetko, aby hamovala našu cestu vpred. S veľkým dôrazom treba upozorniť aj mládež, aby v svojom nadšení pamätala nato, že výstavba a víťazstvo socializmu znamená úporný boj proti zvyškom kapitalistických živlov v našom hospodárstve, v priemysle i v poľnohospodárstve... Práve v týchto podmienkach musí ČSM vychovávať sväzákov a sväzáčky v duchu ošťažitosti a bdelosti*“. In *Pravda*, 14. február 1950, č. 38. Na prvej celoslovenskej konferencii robotníckej mládež súdruh V. Široký vytýčil tri hlavné úlohy sväzáckeho hnutia, s. 1-5.

bude „predchnúť vlasteneckým budovateľským zápalom celú našu mladú generáciu“.¹⁵⁸ Prehlásil, že je potrebné zvýšiť podiel mládeže na správe krajiny a vyzval delegátov zjazdu, aby sa pripravili na svoju významnú úlohu v spoločnosti.¹⁵⁹ Druhý deň zjazdu bol vyplnený pozdravmi zahraničných delegácií a schválením zdravice Stalinovi, v ktorej mládež celého štátu sľúbila, „že svoju lásku a oddanosť generalissimovi Stalinovi bude vyjadrovať vernosťou na život a smrť v spoločnom budovateľskom i mierovom boji sovietskeho a československého ľudu“.¹⁶⁰ Atmosféru nadšenia narušil pozdravný telegram Ústredného zväzu albánskej mládeže, ktorej delegáti sa nemohli zúčastniť zjazdu v dôsledku zákazu juhoslovanskej vlády.¹⁶¹

Po zjazdovej diskusii, ktorá sa vyznačovala „vysokou úrovňou, bola výrazom veľkých pracovných skúseností funkcionárov na všetkých úsekoch zväzackej činnosti a ukázala naprostú ideovú jednotu zväzu“, delegáti schválili rezolúciu, v ktorej konštatovali, že „Československý zväz mládeže vyrástol, zosilnel, stal sa miliónovou organizáciou a v zásade úspešne splnil svoje budovateľské i výchovné úlohy.“¹⁶²

158 *Pravda*, 8. jún 1950, č. 132, Učte sa hospodáriť, učte sa vládnuť. Prejav prezidenta republiky K. Gottwalda na zjazde ČSM, s. 1.

159 Tamže.

160 Obsah zdravice pripomína vyznanie a slová vďaky hlboko veriaceho človeka, ktorý ďakuje božskej bytosti za svoj život a celú svoju existenciu: „Vieme, že za svoj nový život vďačíme Sovietskemu zväzu, ktorý víťazstvom nad fašizmom priniesol našej krajine slobodu, ktorý obetavou a nezištnou pomocou umožňuje budovanie socializmu nášmu ľudu a ktorý neústupným bojom za mier ochraňuje nezávislosť našej krajiny. Vieme, že za svoj nový život vďačíme osobne Vám, súdruh Stalin, Vášmu geniálnemu dielu, Vášmu priateľstvu k nášmu ľudu. Vieme, že za svoj nový život vďačíme tomu, že máme šťastie žiť v stalinskej epoche“. In *Pravda*, 9. jún 1950, č. 133, Hold československej mládeže veľkému Stalinovi, s. 1.

161 „Predsedajúci prečítal telegram, odoslaný Ústredným výborom zväzu pracujúcej albánskej mládeže, ktorého delegátom zabránili titovce zúčastniť sa na zjazde československej mládeže. S prejavmi rozhorčenia a opovrhnutia odsúdili delegáti tento neslýchaný zásah zradnej fašistickej titovskej kličky“. Tamže.

162 Vďaka za poctenie zjazdu svojou prítomnosťou a záväzok vynaložiť všetky sily na splnenie úloh stanovených K. Gottwaldom, vyjadrili delegáti zjazdu v liste K. Gottwaldovi. *Pravda* informovala, že „Neutichajúcimi ováciami odmenila mládež pozdravný list prezidentovi republiky, v ktorom mu ďakuje za to, že navštívil zjazd ČSM, ocenil prácu zväzu a vytýčil celej mladej generácii nové úlohy.“ Tamže.

Nácvik na spartakiádu

Sekvenciou k zjazdu ČSM bol zjazd SZM v dňoch 25. -27. mája 1951 v Bratislave za účasti podpredsedu vlády V. Širokého a povereníka školstva E. Sýkoru. Zjazdové rokovania sa niesli v znamení ovácií adresovaných predstaviteľom strany. Stalin, Gottwald, Mao Ce-tun, Kim Ir-sen a ďalší predstavitelia komunistických strán boli jednomyselne zvolení do čestného predsedníctva zjazdu. Ústredným bodom zjazdu bol prejav V. Širokého, ktorý nešetril chválou na zásluhu SZM v „budovateľskom úsilí“ mládeže. Ako bolo stalo zvykom v prejavoch komunistických prominentov, Široký poukázal aj na údajné nedostatky v práci SZM a povinnosť bojovať za ich odstránenie.¹⁶³ Bolo nepísaným zákonom, že delegáti odoslali pozdrav-

163 „Naša strana očakáva of Vášho zjazdu veľa očakáva od neho, že dá podnet k ďalšiemu mohutnému rozmachu Československého zväzu mládeže na Slovensku, aby bol schopný nevyčerpateľnú energiu, elán a nadšenie mládeže... ešte oveľa účinnejšie nasadiť na všetky úseky a predovšetkým na kľúčové, rozhodujúce úseky našej socialistickej výstavby. Váš zjazd splní toto očakávanie iba vtedy, ak so všetkou vážnosťou a otvorenosťou odhalí aj chyby a nedostatky v práci Československého zväzu mládeže a ak ukáže všetkým sväzákovi-funkcionárovi ako tieto nedostatky odstrániť. To znamená, že Vaše zjazdové rokovanie musí nájsť úprimný pomer ku kritike a samokritike, ako základnej metóde nezadržateľné-

né listy čelným predstaviteľom sovietskej a československej komunistickej strany. Túto povinnosť neopomenuli splniť ani účastníci zjazdu SZM. V liste Stalinovi – „vojvodcovi a kormidelníkovi sovietskeho ľudu“, delegáti vyjadrili „neskonalú vďaku“.¹⁶⁴ V rovnakom štýle ocenenia zásluh a obdivu bol skoncipovaný list adresovaný K. Gottwaldovi.¹⁶⁵

Zjazdy ČSM a SZM, organizované s veľkou pompou, prezentovali prácu oboch organizácií pozitívne a požiadavky zlepšiť činnosť boli formulované v ideologickej rovine. Viera Motyková, vedúca pracovníčka školského oddelenia Slovenského ústredného výboru (SÚV) ČSM, sa kriticky vyjadrila k podstate zamerania činnosti ČSM. Ako jednu z primárnych úloh ČSM v „socialistickej výchove“ mládeže definovala pomoc škole a nie mimoškolské aktivity.¹⁶⁶

Významným nástrojom indoktrinácie žiakov základných a stredných škôl sa stala pionierska organizácia (PO). V *Zpráve o pionierskej organizácii na školách*, vypracovanej pre kolégium PŠ, je uvedené že prvé pionierske organizácie boli vytvárané od jesene 1948. O rok neskôr sa zakladanie pionierskych organizácií zoširilo po celej republike. V júni 1950 bolo na Slovensku v PO organizovaných 94 819 žiakov, čo znamenalo, že v niektorých

ho rastu a rozmachu.“ In *Pravda*, 26. máj 1951, č. 123, V Široký slovenskej mládeži: Pod zástavou Lenina a Stalina, pod vedením s. Gottwalda vpred k socializmu, za mier na celom svete, za rozkvet našej vlasti, s. 1.

164 „Vám súdruh Stalin, patrí dnes náš oddaný vrúcny pozdrav. Vám patrí vďaka za to, že staré Slovensko so svojou biedou a zaostalosťou patrí minulosti, vďaka za prítomnosť, ktorú zapalujú skvelé plány a perspektívy socializmu.“ In *Pravda*, 29. máj 1951, č. 125, Slovenský zjazd Československého zväzu mládeže sa skončil. Mládež, do ďalšieho boja za mier, za vlasť, za socializmus, s. 1.

165 „Náš zjazd stal sa prehliadkou úspechov slovenskej mládeže, pri budovaní vlasti, v boji za šťastný život. A za to, že môžeme žiť a pracovať v slobodnej, kvitnúcej domovine, že sa môžeme podieľať na jeje rozvoji a výstavbe, vďačíme predovšetkým Vám, drahý súdruh prezident...“ Tamže.

166 „ČSM ako pomocník Komunistickej strany pri socialistickej výchove dorastajúceho pokolenia považuje za jednu zo svojich najdôležitejších úloh – pomáhať škole... Sme si vedomí všetkých nedostatkov, s ktorými sme sa v minulosti v činnosti školských skupín stretali. Za najpodstatnejší považujeme ten, že naše školské skupiny nekládli na prvé miesto priamu pomoc škole, ale svoju hlavnú úlohu videli v mimoškolskej práci. Druhý hlavný nedostatok bol neporiadok v organizačnej práci... Preto celá naša práca bola nesystematická, náhodilá a povrchná.“ In *Učiteľské noviny*, 8. február 1951, č. 2. ČSM pomocník v školskej práci, s. 1-2.

školách dosiahla organizovnosť 100 %.¹⁶⁷ Založenie a programová náplň PO v ČSR bola tvorená podľa sovietskeho vzoru.¹⁶⁸

V prvých rokoch bola činnosť PO stranickými orgánmi hodnotená kriticky. Vedúci pionierskych skupín z radov robotníkov, roľníkov, úradníkov, študentov a učiteľov, údajne zanedbali primárny účel PO – pomoc škole a zvyšovanie záujmu žiakov o učenie za podiel na chybnom vedení PO bolo kritizované aj PŠ, ktoré „*neupozorňovalo učiteľov v dostatočnej miere na úlohy pionierskej organizácie, neusmerňovalo učiteľov spionierskou organizáciou, nedostatočne zásobovalo učiteľov literatúrou o mládežníckom hnutí.*“¹⁶⁹ Existujúce nedostatky mali byť odstránené úzkou spoluprácou pionierskej organizácie s učiteľmi, predovšetkým s triednymi učiteľmi, zabezpečením literatúry o mládežníckom hnutí a organizovaním školení skupinových vedúcich z radov sväzakov.¹⁷⁰

V správe venovanej aktivitám pionierskej organizácie na školách I. a II. stupňa v školskom roku 1951/1952 je pozitívne hodnotený vzostup disciplíny žiakov a úspech vo výbere ich budúcich povolání, najmä voľba tzv. čestných povolání. Ocenený bol tiež početný rast členov pionierskych organizácií.¹⁷¹ Zároveň však boli v práci PO kritizované aj „*značné organizačné a výchovné nedostatky*“. PO údajne trpela nedostatkom skupinových vedúcich, ktorí navyše neboli „politický ani odborne na výške“ a nevykonávali

167 Materiál pre kolégium PŠ dňa 22. augusta 1952. SNA, f. PŠVU – kolégium povereníctva 1952, č. 132 – 139, š. 132. Správa o pionierskej organizácii na školách, s. 1.

168 „*Pionierska organizácia vyrástla podľa vzoru sovietskej organizácie mladých pionierov z iniciatívy KSC a podpory všetkých pracujúcich. Hlavnou úlohou pionierskej organizácie je pomoc škole, výchova pionierov v duchu komunistickej ideovosti, vrúcnej lásky k strane a ľudu*“. Tamže.

169 Tamže, s. 2.

170 Tamže, s. 4.

171 „*Značne sa utužila uvedomelá socialistická disciplína žiactva, prehlbil sa boj o trvalé a hlboké vedomosti a voľba povolania, najmä voľba čestných povolání stala sa jednou z ústrených otázok výchovy v pionierskej organizácii... Do pionierskej organizácie združili sme do 15. V. 1952 celkom 49,41 % detí pionierskeho veku na 66 % škôl I. a II. stupňa. Tento počet je teraz na konci školského roku značne vyšší, takže dnes máme väčšinu detí organizovaných v pionierskej organizácii, čím bol splnený sľub ČSM daný s. Gottwaldovi; získať väčšinu detí do pionierskej organizácie*“. Materiál pre kolégium PŠVU dňa 22. augusta 1952. SNA, f. PŠVU – kolégium povereníctva 1952, č. 132 – 139, š. 132. Správa o pionierskej organizácii na školách I. a II. stupňa v šk. roku 1951 – 52, s. 1.

*Zväzáci volia poslancov
do Národného zhromaždenia (1954)*

„dôsledne a nadšene svoju funkciu“. Za neuspokojivú bola označená ideologická úroveň PO.¹⁷²

Pre odstránenie existujúcich nedostatkov bolo podľa správy nutné v školskom roku 1952/1953 zvýšiť v spolupráci ČSM „odborný a pedagogický“ rast oddielových vedúcich, umožniť im štúdium na gymnáziách, prípadne fakultách; zintenzívniť zkladanie pionierských or-

ganizácií na školách tak, aby na všetky školy mali do konca školského roku zriadené PO; prehĺbiť spoluprácu učiteľov s PO a „zvyšovať kvalitu výchovnej práce v pionierskej organizácii a to najmä masovo a ideovo-politickú.“¹⁷³

Povinnosti riaditeľov a učiteľov aktívne sa zúčastňovať na práci pionierskych organizácií v školskom roku 1952/1953 špecifikoval Výnos MŠVU o pomoci riaditeľov a učiteľov národných a stredných škôl pionierskej organizácii ČSM. V direktíve je uvedené, že „V šk. roku 1951 – 52 bola splnená úloha daná prezidentom republiky Klementom Gottwaldom: získanie väčšiny dorastu do pionierskej organizácie a súčasne s tým boli plnené s úspechom niektoré výchovné úlohy... Pre všetky úspechy je však v práci pionierskej organizácie rada nedostatkov, najmä nedostatočná ideovosť práce a... slabá spolupráca riaditeľov a učiteľov s pionierskými vedúcimi... Pionierske skupiny sa tak ešte v plnej miere nestali aktívnym pomocníkom v ich úsilí o socialistickú výchovu mládeže“.¹⁷⁴ S cieľom odstrániť citované nedostatky, MŠVU vydalo v uvedenom výnose nasledujúce pokyny: „Riaditeľom a učiteľom národných a stredných škôl sa ukladá starostlivosť o rozvoj pionierskej skupiny... Pri tom dbajú na to, aby pioniersku organizáciu riadili volené orgány ČSM a ich uzne-

172 „Ideovosť dosiaľ neprenikla všetkú činnosť pionierskej organizácie a nepodarilo sa odstrániť vplyvy buržoáznej morálky, najmä vo vedeckom svetovom náhľade. Náboženské povery a tmárstvo medzi žiakmi a pioniermi je ešte stále hodne zakorenené.“ Tamže, s. 2.

173 Tamže.

174 SNA, f. PŠ, š. 46, č. 1858. Výnos MŠVU o pomoci riaditeľov a učiteľov národných a stredných škôl pionierskej organizácii ČSM.

seniam venujú patričnú pozornosť“.¹⁷⁵ Výchovnou a organizačnou úlohou pri práci s pioniermi bolo povinnosťou riaditeľov a učiteľov zaistiť, „aby sa ktorákoľvek práca pionierov diala podľa zásad socialistickej pedagogiky, najmä aby ich vychovávala k socialistickému vlastenectvu a proletárskemu internacionalizmu, láske ku Komunistickej strane Československa, pracujúcemu ľudu, ľudovodemokratickej armáde a k Sovietskemu zväzu a aby bola vedená v nezmieriteľnom boji proti kozmopolitizmu, poverám a tmárstvu.“¹⁷⁶ Pri plánovaní práce pionierskych skupín boli povinní riaditeia preštudovať a schváliť plány prijaté pionierskymi skupinami, prejadnať prijaté plány s učiteľmi, zabezpečiť aby bol obsah plánov súčasťou plánu škôl a tried. Plány pionierskych organizácií mali prihliadať k potrebám škôl a k „záujmom a želaniam pionierov“.¹⁷⁷ V otázke podpory práce pionierskych organizácií bolo povinnosťou riaditeľov a učiteľských zborov pomáhať pri zvyšovaní počtu členov PO, zúčastňovať sa zhromaždení organizácií PO, podporovať pioniersku tlač a dbať, „aby sa pionieri stávali vedúcou zložkou žiackého kolektívu /vo vyučovaní, v žiackych výboroch, záujmových krúžkoch a pod./“.¹⁷⁸ Vo vidieckych školách mali riaditelia a učiteľské kolektívy venovať pozornosť najmä „mičurinskej práci pionierov a ich agitačnej a propagačnej práci na dedina na pomoc socialistickým sektorom poľnohospodárstva...“¹⁷⁹ Do kompetencie riaditeľov škôl patrila tiež kontrola využívania tlače a literatúry relevantnej pre realizáciu práce s pioniermi a dohľad na prácu učiteľov s pionierskymi organizáciami. V kompetencii riaditeľov bolo sprístupniť pionierom užívanie školských zariadení a v rámci finančných možností školy hradiť potreby PO.¹⁸⁰ V závere smerníc je uvedené: „Zásady tohto výnosu sú rámcom, ktorý je treba naplniť dennou prácou, naznačené spôsoby práce je treba ďalej rozvíjať a prehĺbovať. Riaditelia škôl I. a II. stupňa zaistia zoznámenie učiteľských zborov svojej školy s týmto výnosom, a to do 30. októbra 1952. Z jednaní vyvodí konkrétne uzávery pre pehľbenie práce s pioniermi a zaistia ich plnenie a kontrolu“.¹⁸¹ Vzhľadom na striktné stanovenú reguláciu aktivít a dôraz kladený na „ideologickú výchovu“, pionierské organizácie sa stali ďalším článkom v systéme indokrinácie mládeže komunistickým režimom.

175 SNA, f. PŠ, š. 46, č. 37163, s. 1. Smernice o účasti riaditeľov a učiteľov národných a stredných škôl na práci pionierskych skupín a oddielov.

176 Tamže, s. 2.

177 Tamže.

178 Tamže, s. 3.

179 Tamže.

180 Tamže, s. 5.

181 Tamže, s. 6.

Komunistická strana kládla eminentný dôraz na zdôvodnenie „vedec-keho charakteru“ marxisticko-leninskej ideológie. Dialektický materializ-
ms, historický materializmus a vedecký komunizms – tri základne zložky
marxizmu-leninizmu, boli prezentované ako vysvetlenie zákonitosti spo-
ločenského vývoja v súlade s objektívnou realitou. Po ovládnutí Česko-
slovenska komunistickou stranou sa počet členov KSČ rapídne zvyšoval.
Väčšina z týchto „*nových komunistov*“ nemala ani základné znalosti mar-
xisticko-leninskej ideológie. KSČ, pre ktorú bola znalosť Marxových, Leni-
nových a predovšetkým Stalinových prác členmi strany podmienkou sine
qua non pri budovaní ideologickej bázy, iniciovala program tzv. stranické-
ho školenia.

Zahájenie stranického školenia zdôvodnilo predsedníctvo ÚV KSČ
19. septembra 1949.¹⁸² Stranícke školenie bola povinná organizovať každá
stranícka organizácia. Školenie malo byť realizované v skupinách 15 – 20
osôb, vedených učiteľom a jeho pomocníkom. Frekvencia stretnutí bola roz-
delená do dvoch lekcí mesačne. Súčasťou školenia malo byť štúdium povin-
nej literatúry na seminároch. Obsah štúdia bol rozvrhnutý do okruhov, pre-
beraných v mesačných intervaloch.¹⁸³

Začiatkom novembra 1949 sa začal vo všetkých organizáciach strany
úvodný Rok stranického školenia. Š. Bašťovanský v príhovore robotníkom
bratislavskej Kábelovne, po vzdaní holdu Komunistickej strane Sovietskeho

182 „*Výstavba socializmu v našej vlasti, ktorú nám uložil IX. zjazd strany, si žia-
da všestranné zvýšenie politickej úrovne nášho členstva. Funkcionári, členovia
a kandidáti strany musia bezpodmienečne ovládať určité minimum marxistic-
ko-leninských znalostí, aby mohli úspešne plniť svoje úlohy pri výstavbe socializ-
mu. Aby sa umožnilo všetkému členstvu získať a prehĺbiť marxisticko-leninské
znalosti... Zavedenie Roku stranického školenia znamená účasť všetkých, funk-
cionárov, členov a kandidátov na politicko-výchovnej činnosti. Rok stranické-
ho školenia začína 1. novembra 1949...* In *Pravda*, 21. september 1949, č. 221,
Uznesenie predsedníctva ÚV KSČ o roku stranického školenia, s. 1.

183 Prvý Rok stranického školenia mal trvať od novembra 1949 do mája 1950. Ob-
sahom školenia boli témy: „*Vítazstvo robotníkov a roľníkov v Rusku*“, „*Život
a boje pracujúceho ľudu v ČSR za kapitalizmu*“, „*Ako sa náš ľud stal pánom vo
svojej vlasti*“, „*O veľkom diele Lenina a Stalina*“, „*Ako vybudujeme socializmus
v našej vlasti*“ téma bola rozdelená do troch lekcí, a „*Strana a jej úloha pri vý-
stavbe socializmu*“. Pre funkcionárov mali byť zriadené „*Večerné školy KSČ*“,
na ktorých sa mali zúčastniť členovia okresných výborov strany a výborov zá-
kladných organizácií, národných výborov, masových organizácií a „*... súdru-
hovia, ktorí majú na základe samostatného štúdia alebo absolvovania vyšších
politických kurzov väčšie politické znalosti*“. Tamže.

zväzu a „geniálnemu vodcovi a učiteľov i medzinárodnej robotníckej triedy, Stalinovi“, prehlásil že KSCĽ očakáva od stranického školenia: „1. Zvýšenie ideologickej úrovne členských mäs a osvojenie si aspoň základných vedomostí o marxisticko-leninskej teórii; 2. Na základe ideologického posilnenia strany zlepšenie práce, zvýšenie úrovne praktickej práce našich členov a organizácií; 3. Intenzívnejší boj proti triednemu nepriateľovi a jeho ideologického vplyvu...“¹⁸⁴

24. novembra 1949 zaslal Sekretariát Ústredného výboru KSS Povereníkovi školstva L. Novomeskému uznesenie Kulturného a propagačného oddelenia obsahujúce *Program pre školenie učiteľov základného kurzu a krúžkov Roku stranického školenia v okresných internátnych školách*. Program školenia bol rozdelený do ôsmich častí a bol podstatne obsažnejší ako obsah školenia určený pre členov strany pracujúcich v priemysle a v poľnohospodárstve. Každý z okruhov bol členený do podskupín, doplnených povinnou literatúrou. Medzi autormi figurovali Stalin, Gottwald, Slánsky, Zápotocký, Široký atď.¹⁸⁵

Periodikum *Hlas ľudu* charakterizovalo stranické školenie ako úspech pri zvýšení „politickej a výchovnej úrovne strany“.¹⁸⁶ Podľa štatistických údajov uverejnených *Hlasom ľudu* sa v celoštátnom meradle zúčastnilo na školení 85 933 školských skupín základného kurzu s celkovým počtom 1 593 641 frekventantov a 7360 krúžkov marxizmu-leninizmu, ktorých sa zúčastnilo 94 379 osôb.¹⁸⁷

Vzhľadom na údadný úspech stranického školenia v roku 1949/1950, na uvedenom zasadnutí bolo rozhodnuté pokračovať v školení aj v nasledujúcom školskom roku.¹⁸⁸

184 *Pravda*, 4. november 1949, č. 261, Otvárame Rok stranického školenia. Vyzbrojíme sa skúsenosťami VKS(b), s. 1.

185 SNA, f. PŠ, š. 92, č. 11. Vec: Rok stranického školenia.

186 „Prvý Rok stranického školenia zaznamenal významný krok vpred v politicko-výchovnej práci našej strany... Úplná väčšina našich šlenov, funkcionárov a kandidátov sa po celý rok zúčastňovala v rozličných formách na školení, ktorého cieľom je ovládnutie určitého minima marxisticko-leninských znalostí.“ In *Hlas ľudu*, 22. október 1950, č. 41, Uznesenie predsedníctva ÚV KSCĽ o otvorení RSS 1950/1951. Stojíme na prahu druhého Roku stranického školenia, s. 1.

187 Tamže.

188 „Predsedníctvo ÚV KSCĽ, vedené úsilím zabezpečiť trvalé zvyšovanie minima marxisticko-leninských znalostí všetkých funkcionárov Strany, členov a kandidátov sa uznáša otvoriť dňa 15. novembra 1950 druhý Rok stranického školenia 1950/1951 vo všetkých organizáciách strany“. Tamže.

Doplnkom programu stranického vzdelávania bolo letné školenie učiteľov, ktoré *Pravda* definovala ako „najvýznamnejšiu etapu príprav budúceho Roku stranického školenia“. Podľa názoru *Pravdy*, výsledky stranického školenia záviseli predovšetkým na „ideovej úrovni učiteľov“.¹⁸⁹ Primárne postavenie učiteľov v procese školenia zaujímali okresné výbory strany zohľadniť pri výbere pedagógov, ktorí budú poverení vedením základných kurzov i krúžkov marxizmu-leninizmu. Rozhodujúcim kritériom výberu mala byť ich oddanosť režimu. Vybraní učitelia museli byť „... najosvedčenejší stranicke pracovníci, vzorní budovatelia socializmu, úderníci, príslušníci novej, s robotníckou triedou späté inteligencie“.¹⁹⁰

Kampaniam Roku stranického školenia, ktoré sa stali súčasťou povinných politických aktivít každého člena komunistickej strany, venovali pozornosť najvyššie stranické orgány KSS.

V uznesení politického sekretariátu ÚV KSČ je uvedené, že „V marxisticko-leninskej výchove komunistov má stále väčší význam Rok stranického školenia. Jeho priebeh svedčí o zvýšenom záujme komunistov a nečlenov strany osvojiť si základy marxizmu-leninizmu“.¹⁹¹

Pozitívne hodnotil ÚV KSS zvýšenú pozornosť stranických orgánov, venovanú priebehu školenia, ktoré „straníckej propagande venujú väčšiu pozornosť a starostlivosť ako v minulých rokoch“. Rok stranického školenia, realizovaný v predchádzajúcich rokoch sa však stal aj terčom kritiky. Stranická propaganda údajne nebola dostatočne razantná, neodpovedala vý-

189 „Učitelia RSS majú vysoko zodpovednú úlohu: bojovať za rozšírenie a uskutočnenie nesmrteľných ideí Marxa, Engela, Lenina a Stalina. Budú učiť státisíce funkcionárov, členov a kandidátov strany a toho roku prvý raz aj politický najvyspelejších nečlenov strany budú im pomáhať osvojiť si ideí marxizmu-leninizmu... Ako sami do neho vniknú a ako pomôžu do neho vniknúť svojim žiakom, ako budú vedieť spojovať teoretické znalosti s konkrétnymi úlohami socialistickej výstavby, na tom bude záležať ďalší ideologický rast našej strany a všetkého pracujúceho ľudu a tým i tempo budovania socializmu“. In *Pravda*, 11. august 1951, č. 188, Školenie učiteľov Roku stranického školenia, s. 1.

190 Tamže.

191 I keď nie je možné faktualne potvrdiť predpoklad, že masívna účasť nečlenov strany bola povinná, skutočnosť že školenia sa zúčastnilo 90 000 osôb bez straníckej príslušnosti, indikuje že participácia na školení nebola bezvýhradne spontánnym rozhodnutím. Dokladá to aj samotný proces prijímania nestraníkov, ktorí boli prijímaní do Roku stranického školenia na základe výberu organizácií strany. Za takýchto okolností odmietnutie mohlo mať nedozerné negatívne dôsledky. *Pravda*, 18. máj 1952, č. 117, Uznesenie politického sekretariátu Ústredného výboru KSČ o Roku stranického školenia 1952 – 1953, s. 1.

zvam kladeným budovaním socialistickej spoločnosti a bola podceňovaná. Príčiny neuspokojivej situácie, podľa ÚV KSS, tkveli predovšetkým v negatívnom pôsobení „zradcu Slánskeho a jeho bandy“.¹⁹²

Ako doklad formalizmu a stereotypu prijímaných uznesení slúži uznesenie politického sekretariátu ÚV KSČ, ktoré hodnotilo Rok stranického školenia o rok neskôr (1953/1954). Uznesenie je takmer kópiou hodnotenia spred roka 1952/1953. Po ocenení „určitých úspechov školenia“, nasledovala kritika „vážnych nedostatkov“. Pranieovaný bol neuspokojivý dôraz kladený významu straníckej propagandy a dodržiavanie uznesení strany. Kriticky bol hodnotený nedostatok informácií o úspechoch ZSSR. Predmetom kritiky bol aj malý priestor venovaný boju proti „buržoáznemu nacionalizmu“, proti „kozmpolitizmu“, atd.¹⁹³

Učiteľské noviny definovali ideológiu marxizmu-leninizmu ako základ vzdelania všetkých vrstiev spoločnosti a v tomto zmysle bol Rok stranického školenia nenahraditeľným nástrojom zvyšovania úrovne jej poznania.¹⁹⁴

192 „Stranícka propaganda je ešte stále málo živá, útočná a priebojná, nedostatočne vyzbrojuje komunistov vedeckým svetovým názorom pre boj s buržoáznymi ideológiami, neprispieva dost účinne k správneému riešeniu všetkých otázok dennej praxe, k plneniu veľkých úloh budovania socializmu, k upevňovaniu ideologickej jednoty strany a k uskutočneniu masovo-politickej práce... Príčiny nedostatkov v straníckej výchove a na ideologickom fronte vôbec súvisia predovšetkým s dôsledkami zámernej škodcovskej činnosti zradcu Slánskeho a jeho bandy... Napriek určitému zlepšeniu v poslednom čase sa ešte neprekonali dôsledky škodcovskej činnosti a sú prekážkou rozmachu a vysokej ideologickej úrovne stranického školenia.“ Tamže.

193 „Nový program stranického školenia spätý so životom a úlohami našej strany, pomohol do určitej miery prekonať odtrhnutosť našej propagandy od politickej práce strany a priblížiť štúdium k životu a boju nášho pracujúceho ľudu... V roku stranického školenia 1952 – 53 sa však prejavili aj vážne nedostatky. Niektoré organizácie nepochopili doteraz význam a dôležitosť straníckej propagandy. Zvlášť veľké nedostatky sa prejavili vo výklade nových stanov strany. Stanovy strany sú jej vnútorným zákonom... každý člen strany má byť aktívnym bojovníkom za splnenie uznesení strany... Vážnym nedostatkom straníckej propagandy je, že doteraz nedostatočne prispieva k oboznamovaniu našich pracujúcich s Bohatými skúsenosťami KSSS a sovietskeho štátu vo všetkých úsekoch stranícko-politickej a hospodárskej praxe... Nebojovalo sa útočne proti buržoáznym ideológiám, buržoáznemu nacionalizmu a kozmpolitizmu...“ In Hlas nitrianskeho kraja, 14. jún 1953, č. 24, Uznesenie politického sekretariátu ÚV KSČ o Roku stranického školenia 1953 – 1954, s. 2.

194 „V týchto dňoch započal sa vo všetkých organizáciách Komunistickej strany Československa Rok stranického školenia 1953 – 1954... Učenie marxizmu-leniniz-

Napriek úsiliu komunistickej strany o úspešný priebeh školenia, výhrydy voči nedostatkom pretrvávali i v nasledujúcich rokoch. Podľa *Učiteľských novin* sa niektorí učitelia uspokojili s formálnym a povrchným vysvetlením marxisticko-leninskej ideológie a nútili žiakov memorovať citáty o socializme bez hlbšieho vysvetlenia ich podstaty.¹⁹⁵ V spoločnosti, v ktorej všetky oblasti spoločenského života boli regulované komunistickou stranou nebolo možné očakávať spontánny záujem o štúdium marxisticko-leninskej ideológie, ktoré bolo pre značnú časť frekventantov Rokov stranického školenia stalo len ďalšou povinnosťou vyžadovanou režimom.

Predstavitelia komunistického režimu v ČSR opakovanne zdôrazňovali odhodlanie krajín sovietskeho bloku bojovať za mier a porozumenie medzi národmi i keď táto doktrína bola v priamom rozpore s rozsahom zbrojenia a agresívnou politikou ZSSR a jemu poplatných satelitov. Konflikt v Koreji, berlínska kríza a podpora krajín sovietskeho bloku radikálne ľavicovým hnutiam v Afrike, Ázii a južnej Amerike viedli k tzv. studenej vojne a obávám z vypuknutia globálneho konfliktu medzi ZSSR a USA.

Prípravy na ozbrojený konflikt sa aj stali súčasťou aktivít v oblasti školstva. V *Správe o brannej výchove na školách*, je spracovaný prehľad vývoja brannej výchovy na školách. Počnúc druhou polovicou školského roku 1050/1951 bola na školách II. stupňa raz mesačne zavedená do vyučovania branná výchova. Obdobne ako v iných oblastiach, aj v brannej výchove bol záväzným príkladom sovietsky vzor.¹⁹⁶

mu je základom ideologickej a politickej výchovy pracujúceho ľudu a mládeže v školách, je základom marxisticko-leninskej pedagogiky, je základom vedeckých poznatkov vo všetkých vedných odboroch, preto záujem nielen učiteľov-komunistov, ale i učiteľov-nečlenov strany o Rok stranického školenia vo všetkých jeho stupňoch je samozrejímavý.“ In *Učiteľské noviny*, 22. október 1953, č. 42, V novom Roku stranického školenia za zvýšenie ideovo politickej úrovne učiteľov, s. 1.

195 „*Sme svedkami na niektorých školách, že učitelia pri vyučovaní ústavy a dejpisu sa uspokojia len s formálnou stránkou vedomostí marxizmu-leninizmu. Naučia žiakov odrecitovať celé partie učiva z bohatých dejín robotníckej triedy, alebo citáty o socializme a komunizme, ale neurobia konkrétnejší a životnejší rozbor, udalostí javov a bojov robotníckej triedy... S ýmito nedostatkami vo výchove a vyučovaní, s takýmto formalizmom a verbializmom vo vedomostiach našich žiakov sa musíme raz a navždy vypořadať... Preto strana zdôrazňuje, aby stranické školenie malo vysokú ideovú úroveň a bolo pritom nerozlučne spojené s každodennými úlohami, ktoré naša strana rieši.“* Tamže.

196 „*To byla první etapa plánovaného přechodu ke vzoru sovětské branné výchovy. Druhou etapou je školní rok 1951/52 a počínaje školním rokem 1952/53 budou*

Na základe rozhodnutia ministerstva obrany a ministerstva školstva o zavedení povinnej brannej prípravy študentov vysokých škôl, PŠ rozoslalo 27. septembra 1951 rektorátom a dekanátom obežník, v ktorom informovalo, že 1. októbra 1951 sa zavádza povinná vojenská príprava pre všetkých študentov. Pokiaľ sa dobrovoľne prihlásili, vojenskej prípravy sa mohli zúčastniť aj študentky. Vojenská príprava trvala počas celého štúdia týždenne dva dni po štyroch hodinách. V čase prázdnin boli študenti absolvovať jednomesačný výcvik v armádnych výcvikových zariadeniach. Realizácia a riadenie vojenskej prípravy bola v kompetencii vojenských katedier zriadených pri vysokých školách. V školskom roku 1951/1952 mala byť vojenská príprava iniciovaná v prvých dvoch ročníkoch a postupne zavádzaná do všetkých ročníkov.¹⁹⁷

Brannú výchovu v spoločnosti významnou mierou ovplyvnilo prijatie zákona o brannej výchove, ktorú schválilo Národné zhromaždenie 2. novembra 1951. V prejave na zasadnutí Národného zhromaždenia minister národnej obrany Alexej Čepička prehlásil, že v prípade útoku „... *imperialistických útočníkov proti našej vlasti, bola by obrana tvrdou skúškou nášho ľudu a celého nového spoločenského zriadenia*“. Pre získanie prevahy nad nepriateľom bolo preto nutné vybudovať „... *vysoko bojaskopnú armádu*“.¹⁹⁸

28. marca 1952 obdržalo PŠ pokyny Ministerstva národnej obrany v Prahe k prevádzaniu brannej výchovy. V zmysle zákona č. 92/1951 Sb., o brannej výchove, „*Účelem branní výchovy je zajištění řádné přípravy nejširších vrstev pracujícího lidu k plnění úkolů obrany vlasti, prohloubení jednoty pracujícího lidu s lidově demokratickou armádou, výchově pracujícího lidu k věrnosti a spojeneckému svazku se Sovětským svazem a se státy lido-*

osnovy branné výchovy plně přispůsobeny vzoru sovětskému.“ SNA, f. PŠ, S/1951 – tajné, š. 96, č. 94.

197 ŠA K, f. Pedagogická fakulta SU pobočka v Košiciach, r. 1951 – 1952, č. 27, š. 4. Zavedenie povinnej vojenskej prípravy študentov vysokých škôl a zriadenie vojenských katedier na vysokých školách.

198 Podľa A. Čepičku: „*Cielom tohto nového zákona je urobiť už dnes, v dobe mieru, obranu vlasti vecou najširších ľudových vrstiev...Výzva k brannej výchove na školách a v strediskách je zameraná predovšetkým na našu mládež. A nejde len o odstránenie doterajších medzier v brannej výchove mládeže. Branná výchova sa bude ukutočňovať vo všetkých masových organizáciách a sprístupni sa každému poctivému občanovi štátu bez rozdielu.*“ In Pravda, 3. november 1951, č. 260, Národné zhromaždenie prerokovalo a schválilo zákon o brannej výchove, s. 1.

*vé demokracie, zvýšení jeho odhodlanosti a schopnosti k obraně vlasti a tím i úsilí o zajištění světového míru.*¹⁹⁹

V súlade s inštrukciami sa branná výchova členila na tri okruhy – politickú, telesnú a vojenskú prípravu. V rámci politickej prípravy sa mala byť pozornosť venovaná predovšetkým skúsenostiam sovietskej armády, bojovým tradíciám Čechov a Slovákov a prezentácii československej armády ako záruky budovania socializmu a mieru. Telesná výchova mala byť zameraná na zvyšovanie fyzickej zdatnosti podľa vzoru cvičení prevádzanej v armáde. Vojenská príprava mala byť prispôbena jednotlivým stupňom škôl, počnúc školami I. stupňa až po vysoké školy.²⁰⁰

Realizácia brannej výchovy podľa A. Čepičku však nezodpovedala predstavám ministerstva národnej obrany. Viaceré výhrady adresoval pedagógom minister A. Čepička počas zasadnutia ústredného výboru Sväzu pre spoluprácu s armádou v októbri 1952.²⁰¹

S odkazom na agresívne zámery „*imperialistického západu*“, *Učiteľské noviny* poukázali na úlohu učiteľských kolektívov pri prevádzaní brannej výchovy na školách. Povinnosťou pedagógov bolo zároveň viesť žiakov k pochopeniu významu spojenectva so Sovietskym zväzom a krajinami „*socialistického tábora*“. Pozitívny prístup k brannej výchove bol podľa *Učiteľských novín* nielen povinnosťou, ale aj „*ukážkou pravého vlastenectva nášho učiteľa*“.²⁰²

199 SNA, f. PŠ, š. 46, č. 13.081, Smernice o prevádzaní brannej výchovy a o používaní budov a pozemkov pre brannú výchovu, s. 1.

200 Tamže, s. 3.

201 „*Branná výchova na našich školách, a to všetkých stupňov, neprevádza sa tak, ako to vyžaduje socialistická výchova mládeže a záujem obrany socializmu. Hlavnou príčinou je nedostatočná starostlivosť a záujem učiteľov... Na mnohých školách hodiny brannej výchovy sú vyplnené inými vyučovacími predmetmi... Najväčší nedostatok je však v tom, že branná výchova neprenikla do všetkých vyučovacích predmetov... Na niektorých školách brannou výchovou sa zaoberá len ten učiteľ, ktorý vyučuje telesnú výchovu. V smerniciach PŠVU je však jasne povedané, že obsah brannej výchovy sa musí preberať vo všetkých vyučovacích predmetoch... pretože branná zdatnosť žiactva je podmienená nielen telesnou zdatnosťou, ale predovšetkým vysokou politickou a mravnou uvedomosťou a rozumovou vyspelosťou*“. In *Učiteľské noviny*, 30. október 1952, č. 44, Viac starostlivosti brannej výchove, s. 6.

202 „*Náš štát – ľudovodemokratická republika – sa denne konsoliduje a upevňuje... Túto konsolidáciu a spevnenie nášho štátu má podporovať správna vlastenecká a branná výchova na všetkých školách všetkých stupňov... Pri tejto výchove nie je možné zabúdať na upevňovanie priateľstva so Sovietskym zväzom a krajinami*

Smerovanie školstva v roku 1953 bolo určené smernicami Ministerstva školstva vied a umení. Na základe uvedených smerníc Učiteľské noviny definovali hlavné úlohy vzdelávacích inštitúcií na rok 1953: „I. Zvýšiť ideologickú, politickú a organizačnú aktivitu našich škôl v súvislosti s plnením plánu rozvoja Slovenska; II. Zlepšovať úroveň výchovnej a vyučovacej práce školy...; III. Zvyšovať požiadavky na politickú a odbornú vyspelosť všetkých učiteľov – bojovať za leninský pomer učiteľovi...; IV. Zabezpečiť jednotné vedenie nášho školstva shora až dolu, upevniť štátnu a pracovnú disciplínu...“.²⁰³

V roku 1953 došlo k dvom udalostiam, ktoré mali významný dopad na politický vývoj v Sovietskom zväze a v Československu. V marci 1953 za dodnes nevyjasnených okolností zomrel Stalin. V rozpätí siedmich dní ho nasledoval Gottwald. Smrťou Stalina a jemu bezvýhradne oddaného Gottwalda skončilo obdobie perzekúcií. Neznamená to, že k politickým procesom nedochádzalo a strach sa vytratil zo života spoločnosti, avšak v nasledujúcich rokoch sa postupne vytváralo určité uvoľnenie, ktoré vyústilo do demokratizačného procesu, násilne prerušného inváziou krajín Varšavskej zmluvy na čele so Sovietskym zväzom. Tieto zmeny vplývali aj na vývoj školstva. I keď marxizmus-leninizmus zostal ideologickým základom a vodítkom pre všetky oblasti vzdelávacieho procesu, postupná liberalizácia politického systému pozitívne vplývala aj charakter školstva a postavenie pedagógov.

mi ľudových demokracií. Veď práve priateľský styk so Sovietskym sväzom a krajinami ľudových demokracií nás robí takými silnými a neporazitelnými... Preto na učiteľov všetkých stupňov je vložená veľká zodpovednosť za brannú výchovu mladej školskej generácie.“ In Učiteľské noviny, 12. február 1953, č. 60, Prečo vychovávame mládež k brannosti, s. 1.

203 Učiteľské noviny, 5. február 1953, č. 5, Úlohy našej školy na rok 1953, s. 4-5.

ZÁVER

Vzdelávací systém zohrával v každej spoločenskej formácii významnú úlohu pri vytváraní vzdelanostnej bázy a ideologických základov mladej generácie. Po prvej svetovej vojne, následkom technického pokroku a radikálnych politických zmien v Európe menil aj charakter škôl. V Československej republike vzdelanie odrážalo pluralitné politické zriadenie a sekulárny charakter štátu. Napriek rozdielom v historickom vývoji, hospodárstve a národnostnom zložení obyvateľstva medzi českými krajinami a Slovenskom, školská politika ČSR sa úspešne vyrovnávala s uvedenými výzvami. Školstvo, najmä na Slovensku, bolo síce kritizované z viacerých hľadísk – národnostnými menšinami, katolíckou cirkvou i slovenskými autonomistami, avšak v rámci vzdelávacieho systému existovala rôznorodosť, korešpondujúca politickej pluralite.

Nastolenie komunistickej diktatúry vo februári 1948 viedlo k prevratným zmenám v školstve. Rozhodujúcim faktorom vzdelávacieho procesu sa stala ideológia marxizmu-leninizmu. Rôznorodosť škôl v medzivojnovej Československej republike po nastolení komunistického diktátu charakterizovaná ako produkt „buržoázneho“ zriadenia, ako nástroj výchovy inteligencie slúžiacej záujmom „kapitalistickej triedy“. Komunistický puč, prezentovaný predstaviteľmi KSČ a KSS ako víťazstvo robotníkov a roľníkov, inicioval proces demontáže „riadenej demokracie“ obdobia rokov 1945 – 1948. Začala sa rapidná prestavba v rámci ktorej všetky sféry spoločnosti riadili komunisti. Akýkoľvek prejav opozície voči komunistickému režimu bol potlačený. Represácie postihli všetky vrstvy spoločnosti – bývalých opozičných politikov, skutočných i domnelých odporcov režimu, ilegálne skupiny pracujúce pre zahraničie. Začiatkom päťdesiatych rokov došlo k rozpútaniu čistiek v samotnej komunistickej strane. Na Slovensku to boli komunistickí členovia Slovenského národného povstania – G. Husák, V. Clementis, L. Novomestský a ďalší, obvinení z tzv. buržoázneho kapitalizmu. Priznania vynútené neludským mučením naplnili celú spoločnosť strachom. Pracujúci závodov, roľníci, učitelia atď., žiadali o ich potrestanie, i keď bolo zrejme, že sa jedná o lži. Významnú úlohu pri vyšetrovaní a zinscenovaných procesoch zohrávali sovietski „poradcovia“, ktorých pokyny československé bezpečnostné orgány vykonávali bez námietok.

V atmosfére teroru bola bez odporu implementovaná aj reforma školstva. S výnimkou vysokých, vojenských a cirkevných škôl boli elementárne, národné školy a gymnázia zlúčené do systému „jednotnej školy“. Významnou zložkou obsahu vyučovania bola marxisticko-leninská ideológia, pri-

spôsobená veku žiakov na jednotlivých stupňoch škôl. Významné miesto v štruktúre vyučovania mala vlastiveda, v rámci ktorej sa žiakom vstúpova-
li zásady pozitívneho vzťahu k socializmu, vlastenectvu a lásky k Sovietske-
mu zväzu ako vzoru pri budovaní socialistickej spoločnosti v ČSR. Učitelia
boli povinní vykazovať oddanosť socializmu a nadšenie pri plnení povin-
nosti. V prípade, že učiteľ neplnil očakávané požiadavky, hrozilo mu pre-
pustenie zo školských služieb, prípadne preloženie. Marxisticko-leninská
ideológia bola významnou súčasťou obsahu vyučovania vysokých školách.
Na školách boli podľa sovietskeho vzoru zriadené tzv. katedry, t. j. oddele-
nia, vrátane katedier marxizmu leninizmu. Vyžadovalo sa, aby pedagógovia
bez rozdielu odborného zamerania katedry venovali aj ideologickej výcho-
ve študentov a počas vyučovania sústavne používali ako vzor sovietske sô-
senosti. Na každej škole existovala miestna organizácia komunistickej stra-
ny, ktorej úlohou bolo dbať na dodržiavanie pokynov straníckych orgánov.
Školy sa stali detailne kontrolovanou súčasťou komunistického režimu. St-
rohá subordinácia obsahu učiva ideologickej indoktrinácii mala za násle-
dok formalizmus a mechanické opakovanie poučiek marxizmu-leninizmu.

SUMMARY

In every society education is playing a significant role in creation of educational base and ideological foundations of young generation. After World War I as a result of technological progress and radical political changes in Europe a deep transformation underwent also schools. In Czechoslovak Republic (CSR) education reflected democratic political system and a secular character of state. Despite differences in historical development, economy and to certain extent in language between Czech countries and Slovakia, educational policy of Czechoslovak government successfully coped with challenges in process of building functioning educational system. Though schools were in Slovakia were criticized from several aspects – by ethnic minorities, by Catholic Church and by Slovak autonomists, there was versatility and measure of tolerance responding to ethnic diversity and political plurality of CSR.

Imposition of communist dictate in February 1948 led to drastic changes in educational system. The decisive factor in education became ideology of Marxism-Leninism. A diversity of schools in inter-war CSR was refuted by communist regime defined as product of “*bourgeois call*”, as a tool for upbringing of intelligentsia serving interests of “*capitalist class*”. Communist takeover, presented by leaders of Communist Party as a victory of workers and peasants, initiated process of destruction of “*controlled democracy*” in existence during years 1945 – 1948. A rapid reconstruction of the whole society ensued, which resulted in total control of all CSR by Communist Party. Any attempt to oppose communist dictate was stamped out. Repressions fell upon real and alleged enemies of state – upon former members of opposition political parties, members of resistance groups and anyone who criticized communist regime. Victims of repressive apparatus became not only enemies of state. Under guidance of “*advisers*” from Soviet Union security forces accused also members of Communist Party from alleged crimes against CSR. In Slovakia leading Party members – G. Husák, V. Clementis, L. Novomeský and others were accused of “*bourgeois capitalism*” and sentenced to death or long prison terms.

In atmosphere of terror a school reform was carried-out in line with Marxist-Leninist ideology. A system of “*unified schools*” was created. Teachers were obliged to exhibit devotion to “*socialist society*” and to Soviet Union. At every school was established an organization of Communist Party controlling ideological “*correctness*” of education.

PRAMENE A LITERATÚRA

Publikované pramene

Ústavní zákon č. 150/1948.

Protokol IX. rádného sjezdu Komunistické strany Československa V Praze 25. – 29. května 1949. Vydal Ústřední výbor KSČ.

Protokol IX. zjazdu Komunistické strany Slovenska. V Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950. Vydal Ústredný výbor KSS.

KAPLAN, Karel. *K politickým procesům v Československu 1948 – 1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 15, 1994.

Výnosy a vyhlášky, zošit 12, č. 155. Výnos školstva vied a umení zo dňa 17. júna 1949, č. 154.058/49-V/1, ktorým sa vydávajú smernice pre prijímanie do 1. ročníka slovenských vysokých škôl univerzitného a technického smeru v študijnom roku 1949/50.

Zákon 58/1950 Zb. – zákon o vysokých školách. Sbíрка zákonů republiky Československé, roč. 1950, Částka 27, vydaná 3. června 1950.

Národní shromáždění republiky československé 1. volební období 10. zasedání Těšnopisecká zpráva o slávnostní (65.) schůzi Národního zhromáždění republiky Československé v Praze ve středu dne 29. října 1952, Praha 1952.

Archívy

Slovenský národný archív v Bratislave
Štátny archív v Košiciach

Periodická tlač

Periodiká vydávané na Slovensku:

Hlas nitrianskeho kraja 1953

Nitrianský kraj 1950

Pravda 1948 – 1953

Učiteľské noviny 1950 – 1953

Periodiká vydávané v Čechách:

Pedagogika 1951

Literatúra

- BALÍK, Stanislav et al. 1. Počátek nové éry v dejinách strany. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (Ed.) *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. Díl : období – 1938 – 2004*. Brno : Nakladatelství Doplněk, 2005.
- DEVÁTÁ, Markéta a OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Prosadzování komunistického programu v rámci Národní fronty v letech 1945 – 1959. In KOSTLÁN, Antonín (Ed.) *Vědní koncepce KSŠ a její institucionalizace po roce 1948 Ideologizace vědy a školství, 1945 – 1960*. Práce z dějin vědy (Studies in the history of sciences and humanities), svazek 23. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.
- DRCHALOVÁ, Vlasta. Znalost díla J. V. Stalina, klasiků marxizmu-leninizmu, pomůže budovat socialistickou pedagogiku. In *Pedagogika*, 1953, roč. III – 1953, č. 8 – 9, s. 449-458.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Komunistická strana Československa a školstvo na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. In KÁRNIK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (Eds.) *Bolševizmus, komunizmus a radikální socializmus v Československu*. Praha : Dokořán, 2003, s. 201.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učitelov na Slovensku v období vrcholného stalinizmu (1948 – 1953) In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 139-140.
- GABZDILOVÁ, Soňa. *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dunajská Streda : Lilium Aurum – Nadácia Katedra, 1999.
- KÁRNIK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (Eds.) *Bolševizmus, komunizmus a radikální socializmus v Československu*. Praha : Dokořán, 2003.
- KAPLAN, Karel. K politickým procesům v Československu 1948 – 1954. In *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 15*, 1994. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994.
- KOČIAN, Jiří. Politický systém v letech 1948 – 1989. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (Ed.) *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. Díl : období – 1938 – 2004*. Brno : Nakladatelství Doplněk, 2005.
- KOVÁČIKOVÁ, Elena. Ruský jazyk na slovenských školách po roku 1948. In KOČKA, Michal (Ed.) *Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1973.
- KOTOČ, Ján. Základy československého školstva. In KOTOČ, Ján. *Slovenské školstvo po oslobodení* (Ed.). Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970.

- MÁDEJ, Jozef. Víťazstvo robotníckej triedy vo februári 1948 – základná podmienka pre všestranný rozvoj vzdelávania a výchovy socialistickej osobnosti v ČSR. In KOČKA, Michal (Ed.) *Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1973.
- NOVOMESKÝ, Ladislav. *Nový duch novej školy, Výber z prejavov a článkov o školstve a mládež 1945 – 1950*, Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974.
- PEŠEK, Ján. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava : Historický ústav SAV, Bratislava. Nadácia Milana Šimečku, Bratislava, 1998.
- PEŠEK, Jan. *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970*. Bratislava : Open Society Foundation Bratislava, 2000.
- PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska: Od prevratu 1948 do pokusu o reformu 1968 (KSC a KSS, členstvo, organizácia, stranícky aparát, vedenie strany). In IVANIČKOVÁ, Edita (Ed.). *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011.
- PLEVZA, Viliam et al. *Prehľad dejín KSC na Slovensku*. Bratislava : Pravda, 1971.
- REINER, Hans – SAMSON, Ivo. *Dejiny Československa po roku 1945*. Bratislava : SAP, 1993.
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století*. Praha : Vyšehrad, 2012.
- SKALKA, Jarolím. J. V. Stalin o komunistické výchově mládeže. In *Pedagogika*, 1951, roč. I – 1951, č. 9 – 10, s. 516-521.
- SÝKORA, Ernest. *Keď sa začala budúcnosť*. Bratislava : Smena, 1986.
- ŠUTAJ, Štefan. *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948*. Bratislava : VEDA, 1999.
- ŠUBRT, Miroslav. Organizačné a obsahové predmety stredných odborných škôl. In KOČKA, Michal (Ed.). *Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1973.
- VÁŇA, Josef. Význam Stalinových prácí o jazykovedě pro pedagogiku. In *Pedagogika*, 1952, roč. I – 1952, č. 9 – 10, s. 513-516.
- ZEMAN, Zbyněk. *Edward Beneš Politický životopis*. Praha : MLADÁ FRONTA, 2000.

Milan Olejník:

Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953.

Recenzenti: prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.
 Mgr. Henrich Hrehor, PhD.

Sadzba: Ing. Stanislav Kurimai

Pre Centrum spoločenských a psychologických vied, Spoločenskovedný ústav SAV Košice vydalo vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, s. r. o., Javorinská 26, 08 01 Prešov (www.universum-eu.sk)

Prešov 2018

ISBN 978-80-89946-06-8